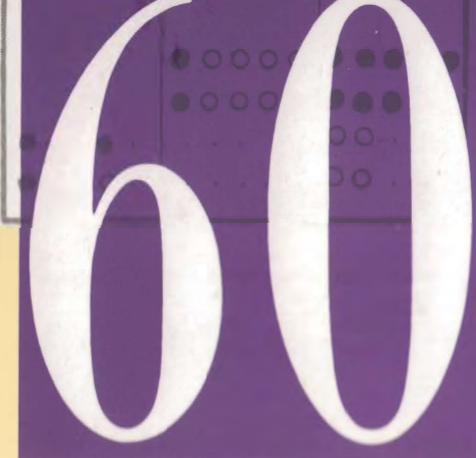

nous avons fait des avions
pour nous faire plaisir en

1940
1941
1942

1943
1944
1945

abcdefghijklmnopqrstuvwxyz
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz
1976 1977 1978 1979 1980 1981 1982 1983

1984
1985
1986
1987
1988
1989

patrick

Opmerkingen:
1 Patrick heeft problemen met de oevergang van blok- naar schrij...

Uitgever:
Instituut Speciaal Onderwijs
Utrechtseweg 181
Postbus 284
3700 AD Zeist

45 JAAR OPLEIDEN VOOR HET SPECIAAL ONDERWIJS

JAAR OPLEIDEN VOOR

De geschiedenis van de Stichting Buitengewoon Onderwijs en
het Seminarium voor Orthopedagogiek

HET SPECIAAL ONDERWIJS

Herman Menkveld

december 1989

1929

1930

1931
1932

1933

1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

patrick

1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

Colophon

**Zestig jaar
opleiden voor het
Speciaal Onderwijs**

De geschiedenis van
de Stichting
Buitengewoon Onderwijs
en het Seminarium
voor Orthopedagogiek

door:

drs. H. Menkveld,
oud-directeur Seminarium
voor Orthopedagogiek

werkgroep jubileumuitgave:

J. Abma, I. Bakker,
K. den Boer, J. Brandsma,
M. van Dam, E. Lewin,
M. Mildenberg, G. van Stroien,
R. Tijmstra

foto omslag:

A. Brouwer

vormgeving:

Taluut, Utrecht

zetwerk:

Upset, Utrecht

drukwerk:

van Mechelen, Utrecht

december 1989.

Inhoud

bladzijde 3	Voorwoord
hoofdstuk bladzijde 9	1 Inleidende opmerkingen
hoofdstuk bladzijde 13	2 Karakteristiek van het Buitengewoon Onderwijs in Nederland
hoofdstuk bladzijde 23	3 Opleiding voor Buitengewoon Onderwijs, een kroniek
hoofdstuk bladzijde 55	4 Trends in de ontwikkeling van de inzichten over het Buitengewoon Onderwijs
hoofdstuk bladzijde 61	5 De toekomst van de opleidingen Speciaal Onderwijs
bijlage bladzijde 66	Lijst van bestuursleden van de Stichting 1929 - 1988
bijlage bladzijde 68	Bibliografie

3

OPLEIDING VOOR HET BUITENGEWOON ONDERWIJS, EEN KRONIEK.

1927-1929

De eerste vakstudie.

Op 22 oktober 1927 wordt een vergadering belegd in het Atheneum Klustre te Amsterdam.

Prof. dr. Ph. A. Kohrstamm, (vanuit de vereniging van onderwijzers en arts), is de samenroeper en de voorzitter van de bespreking.

Rond de tafel zitten: vertegenwoordigers van de onderwijzersbonden, enkele vertegenwoordigers van verenigingen voor buitengewoon onderwijs, de wethouders van onderwijs uit Amsterdam, Rotterdam en Utrecht. Prof. dr. J. Waterink, vertegenwoordigt de Unie Schoolraad scholen met den Bijbel.

Kohrstamm opent de vergadering met de vraag die allen bijeen heeft gebracht: zijn er wegen en methoden voor een goede voortgezette opleiding voor onderwijsgevenden bij het buitengewoon onderwijs?

Men vraagt zich af of het mogelijk zou zijn, dat zowel het Rooms-Katholiek onderwijs als het protestants-christelijk onderwijs zou willen samenwerken met het openbaar- en het algemeen-bijzonder onderwijs. Want men ziet in dat alleen door samenwerking van de drie denominaties een cursus voor zo'n kleine tak van onderwijs mogelijk is.

De Rooms-Katholieken zijn het verst met hun organisatie en hebben al enkele malen tevergeefs om subsidie verzocht bij het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

Het overleg in 1927 resulteert in de stichting van een Federatief Comité, bestaande uit drie afzonderlijke levensbeschouwelijke richtin-

gen. Men zal als Comité trachten te komen tot de gewenste opleiding. Daarbij staat de leden de Zwitserse opleiding van H. Hanselmann, het heilpädagogisches Seminar te Zürich voor ogen.

In ons land had men alleen ervaring met een aantal vakantiecursussen. Vanaf 1913 werden deze op persoonlijke titel georganiseerd. De cursussen waren toegankelijk voor belangstellenden.

De inspecteur van het buitengewoon onderwijs, dr. A. van Voorthuysen, gaat op bezoek bij Hanselmann en komt enthousiast terug. Zo'n instituut zou ook voor Nederland de oplossing kunnen zijn. Een dagstudie, een ritme theoretisch-praktische vorming; zo zou het moeten.

Omdat religieuzen niet kunnen deelnemen aan een dagstudie, komt men overeen voelstipig uitsluitend een deeltijd cursus op te zetten: een twee en half-jarige zaterdagmiddag cursus. Maar het ideaal van de dagstudie blijft bestaan.

Minister Wassink kent in 1929 een eenmalige subsidie van f 10.000 toe. De eerste zaterdagmiddagcursussen worden gefinancierd door: ■ Ds. J.L. Pierson, belangrijke bruggebouwer tussen de christelijke en neutrale richting; ■ dr. van Gils en ■ P.H. Schreuder, de "doener" van de beide broers Schreuder, de man van de uitvoerbare ideeën (op zijn motor reed hij de cursisten langs in hun praktijksituatie).

Op 11 mei 1929 opent Professor Kohrstamm de eerste cursus vakstudie Buitengewoon Onderwijs. Dit gebeurt in de school van de Heer

Samenwerken

P.G. Schreuder, in de Griftstraat in den Haag. Prof. Kohnstamm beklemtoont hoe belangrijk de studie van het abnormale kind voor de pedagogiek is.

Ds. J.L. Pierson, de voorzitter van de Commissie voor de Studiecursus voor het buitengewoon onderwijs, vertelt hoe hij als buitenstaander het belang van deze cursus ziet:

■ "Het is de ontferming over de misdeelden, de zwakken, de stumperds. Deze bewogenheid voelen we als een opheffende kracht. Om met behoud van eigen zelfstandigheid de handen ineen te slaan en beter nog dan voorheen deze heilige roeping in daden om te zetten" (uit verslaglegging opening Studiecursus buitengewoon onderwijs in Tijdschrift buitengewoon onderwijs 1930, pag 182).

Dr. A. van Voorthuysen wijst in zijn opening op

■ "het belang van de officiële erkenning van de opvoedkunde der abnormale jeugd als afzonderlijk vak".

■ "De studie van het 'abnormale kind' kan ook voor de gezonden een zegen zijn", verklaarde dr. J. Waterink.

Zo is de deeltijdstudie een eerste stap op weg naar de professionalisering van leraren bij het buitengewoon onderwijs.

Voor de reeds lang bestaande doven- en blindenscholen bestaan interne opleidingen. Deze

informerden de onderwijzers over anatomie, pathologie, over spraakonderwijs en gebarentaal, over braille en stoklopen. In deze trant wordt nu ook de opleiding voor leerkrachten bij geestelijk gehandicapten ter hand genomen. Allereerst het kennisideaal, vervolgens de toepassingsmethode en ten slotte de handelingsbe-

kwaaamheid voor bijvoorbeeld het bewerken van metaal, het boekbinden en het matten vlechten.

■ "De leergangen van nu zijn een succes geworden", aldus een opgetogen evaluatie uit de mond van het bestuurslid dr. A. van Voorthuysen. Hij spreekt deze woorden op 28 juni 1930.

■ "Maar", zo voegt hij er aan toe, "reeds nu kan ook geconstateerd worden, dat ze onvoldoende zijn. Ze hebben geleerd dat vooropleiding nodig is..." (notulen 1930).

Toch ligt er nog steeds een ander ideaal bij Kohnstamm en de andere leden van de studiecommissie: het ideaal van een dagopleiding.

Het is de hoofdonderwijzer P.G. Schreuder die de plannen ontwerpt voor de dagstudie, nadat in 1932 de stichtingsakte passeerde en de Stichting voor Buitengewoon Onderwijs rechtspersoonlijkheid ontving.

In de eerste bestuursvergaderingen houdt men zich intensief bezig met wat er in de leergangen moet gebeuren.

In de dagstudie zou veel ruimte moeten zijn voor praktische vorming aan zogenaamde oefen- of leerscholen.

Wie zouden tot een dagopleiding toegelaten moeten worden? A.J. Schreuder meent, dat slechts mensen tot de dagopleiding toegelaten moeten worden die een jarenlange ervaring in het lager onderwijs achter de rug hebben, die van kinderen houden en die gevoel hebben

1930-1932

Relatie theorie en praktijk

Toch een dagopleiding?

ideaal dagopleiding

mogelijkheden om op den duur tot een middelbare studie van de orthopedagogiek te komen:

■ "Universiteit en school zullen in deze opleiding elkaar de hand reiken" (verslag 1930).

De leerscholen moeten geen demonstratiescholen worden, maar "dienend" zijn voor het opleidingsinstituut.

■ "Er zijn mensen wier werk we willen gadeslaan. Voor de leerscholen hebben we echter mensen nodig met een stijl van denken, die het hen mogelijk maakt te kunnen en te willen experimenteren. De leerkrachten aan de scholen zullen dan ook tevens voor sommige vakken als docenten aan de opleiding verbonden moeten blijven."

Cursisten dienen ook medezeggenschap (zij het in beperkte mate) in hun opleiding te hebben.

Het bestuur besluit op 24 september 1932:

■ "uit de deelnemers een contactcommissie te doen aanwijzen die met de leiding der leergangen in overleg kan treden en omgekeerd door de leiding wordt geraadpleegd omtrent verschillende zaken waarbij de deelnemers belang hebben." (1932).

Zou het ook dienstig zijn schriftelijke cursussen te organiseren? vraagt P.H. Schreuder zich af. Het antwoord luidt

■ "We moeten het niet doen want op deze wijze zal slechts een zeer matig resultaat te bereiken zijn".

In 1933 is het de nestor van de vaderlandse pedagogiek, prof. dr. J.W. Gunning die het

bestuur bericht zijn lessen in de vierde leergang te willen beëindigen daar

■ "de deelnemers blijkbaar nog niet rijp waren voor een behandeling der pedagogiek voornamelijk in historische

richting..."

Het bestuur oordeelt: ■ "dat het zeer te betreuren is dat prof. Gunning zich niet voldoende heeft weten te schikken naar

de behoeften zijner hoorders" (1933)

Ook prof. Carp, een zeer bekend hoogleraar psychiatrie, komt ter sprake.

■ "Onze leerkrachten zullen aan het "zonder meer" volgen van de gewone colleges niet veel hebben. Ja, het is mogelijk dat het volgen van de lessen zelfs schadelijk zal zijn voor de betrokkenen".

Sommige docenten echter blijken bereid hun lessen af te stemmen op de praktijk van de cursisten. Professor mr. van Bemmelen bij voorbeeld, verklaart zich bereid

■ "een naar onze cursisten afzonderlijk en toegespitst college te willen geven".

1933

Docenten grijpen te hoog

en hun lessen zijn niet op

de praktijk afgestemd.

Leergangen worden met ceremonieel geopend en gesloten.

Er zijn telkens perioden waarin men veel werk maakt van het openen en het beëindigen van een studiejaar. Meestal laat men een hoogleraar aan het woord komen. Er wordt nauwkeurig op gelet dat er een referent uit Protestants Christelijke kring en uit de Bijzonder Neutrale hoek optreedt. Meestal zijn dat dr. J. Waterink en dr. Ph.A. Kohnstamm.

In de vergadering van 8 juli 1933 heeft de secretaris mee, dat de directeur-generaal van het departement van Onderwijs hem heeft meegedeeld, dat het voornemen bestaat de subsidie voor 1934 geheel in te trekken.

Besloten wordt dat prof. Kohnstamm zijn invloed bij de minister zal aanwenden. Ook de inspecteur zal trachten de zienswijze van het Departement in gunstigen zin te doen veranderen. Als het geld ontbreekt wat gaat er dan gebeuren? Het Bestuur blijkt niet voor één gat te vangen: ■ "de vergadering keurt goed dat de secretaris zijn pogingen zal voortzetten om deze (Seminarium)opleiding ook bij verandering of stopzetting van de subsidie, toch te doen doorgaan" (verslag 1933).

Men zal dan de parttime opleiding van de zaterdagmiddag stoppen en met de Seminariumopleiding doorgaan.

Zo ver is het gelukkig niet gekomen. Een weliswaar sterk gereduceerd subsidiebedrag wordt toch steeds opnieuw toegekend. De cursisten gaan f 20,- lesgeld per half jaar betalen, een verhoging van vijftig procent. Gemeentebesturen worden gevraagd in de kosten van de studie bij te dragen. De gemeenten Den Helder, Hilversum en Haarlem zeggen een bijdrage toe. Tenslotte zoekt men naar aanpassingen in het lesrooster.

■ "Het lesrooster van de vijfde leergang wordt zoo ingericht, dat alle lessen in Den Haag zullen worden gegeven, wat een besparing van f. 50,- per middag betekent". ■ Ook is vermeldenswaard dat de secretaris zijn onkostenvergoeding zelf met f 15,- per maand terugbrengt.

In 1935 besluit het Bestuur de salarissen van de hoogleraren terug te brengen van f 13,50 tot f 10,- per uur en die van de docenten niet. Men vindt het achteraf gezien toch beschamend een onderscheid te maken tussen hoogleraren en anderen. Ieder krijgt nu dezelfde korting.

P.H. Schreuder

In 1935 ontvouwt P.H. Schreuder een plan voor een verkorte Seminariumopleiding ten behoeve van hen die bij het buitengewoon lager onderwijs werkzaam zijn. Voor deze mensen blijkt het moeilijk of onmogelijk om zich lange tijd vrij te maken van school. Als men een

De verkorte Seminariumopleiding: eenjarige dagopleiding.

zaterdagmiddagcursus heeft gevolgd kan men deelnemen aan de verkorte eenjarige opleiding. Vooraf is er een voorgesprek met de docenten over de werkwijze van de cursus en de literatuurstudie. Daarna volgt men gedurende een maand de lessen. In die maand volgt de cursist ook stage aan zwakzinnigeninrichtingen en op een psychopa-

tenschool. Dan volgt circa drie maanden voortzetting van de colleges, vervolgens een maand voor verwerking van de dictaten en de literatuurstudie. Drie of vier maanden later is er gelegenheid voor het afleggen van het eindexamen. Men moet dan ook een scriptie inleveren. Bij een met goed gevolg afgelegd examen krijgt men het Seminariumdiploma. Op deze manier behoeft maar voor vier maanden voorzien te worden in de afwezigheid van de betrokken leerkrachten.

Besloten wordt deze verkorte opleiding met onmiddellijke ingang te starten.

Als op 23 september 1936 de zevende leergang van de zaterdagcursussen van start gaat, begint dr. R. Vedder als bestuurslid en docent psychiatrie zijn werk. Een docent verdient dan per jaar f 200,- als hij/zij niet academisch gevormd is. Academisch gevormden ontvangen f 250,- per jaar honorarium.

Het is weer P.H. Schreuder die op 12 april 1937 een plan indient om de zaterdagcursussen te "verfrissen". De mededirecteur prof. R. Casimir gaat ook akkoord:

■ "als je met nieuwe, pakkende onderwerpen komt zullen ook oud-cursisten belangstelling tonen."

De eerste aanzet

De eerste nascholing wordt hier gepropageerd. Je zou een opvoedings- en een didactisch probleem moeten aanbieden. De initiatiefnemer noemt: "Gedragsvormen en fouten" en "Rekenen" als mogelijke onderwerpen.

tot nascholing.

Terzelfder tijd is van Houte als opvolger van van Voorthuysen tot het bestuur toegetreden. De eerstgenoemde blijft adviseur van het Bestuur,

■ "met instemming van dr. Van Houte die immers regeringsvertegenwoordiger is" (1937).

Dr. I. C. van Houte,

Deze woorden spreekt het pasbenoemde bestuurslid Van Houte op 19 juni 1930 als ds. Barbas, de opvolger van de in 1934 overleden ds. Pierson, de vergadering voorzit. Nieuwe studenten voor de dagopleiding worden zorgvuldig geselecteerd voordat ze worden toegelaten.

1938

■ "Het mag niet voorkomen dat Seminaristen worden aangenomen, waarvan de opleidingsrichting, die ze bezochten, meent dat ze intellectueel voor de opleiding buitengewoon onderwijs niet geschikt zijn of die bij het gewoon lager onderwijs wegens tekortkomingen in den praktijk geen plaats kunnen vinden en nu via het Seminarium een plaats bij het buitengewoon lager onderwijs trachten te verkrijgen..."

■ "Wanneer wij pas geslaagden opnemen, zullen opleidingsinrichtingen voor onderwijzer zeggen: dat kunnen wij ook wel!"

■ "Wanneer wij pas geslaagden opnemen, zullen opleidingsinrichtingen voor onderwijzer zeggen: dat kunnen wij ook wel!"

■ "Wanneer wij pas geslaagden opnemen, zullen opleidingsinrichtingen voor onderwijzer zeggen: dat kunnen wij ook wel!"

1938

C. de Jeu, waarnemend en beherend directeur in de plaats van P.H. Schreuder, stelt docentenvergaderingen in. Op deze besprekingen worden Seminaristen besproken. Men gaat zelfs zover, dat men de hoofden van scholen aanschrijft met de vraag hoe de toekomstige

docentenvergaderingen.

curst als onderwijzer(es) functioneert. Men oppert,

dat de opleiding voor leerkrachten in het onderwijs aan dove en blinde leerlingen, die intern worden verzorgd, eigenlijk een taak is voor de

de eerste aanzet tot

Stichting Buitengewoon Onderwijs. Dr. van Houte heeft nauwe contacten met de doveninrichtingen. De poging om hen te betrekken bij

realistische cursussen.

de opleidingen buitengewoon onderwijs mislukken. Van Voorthuysen heeft hiervoor reeds gewaarschuwd: de doveninstituten vormen een te gesloten en te elitair gezelschap.

Wat met de leerkrachten bij doven niet lukt gaat wel bij de onderwijzers van blinde kinderen.

■ "Bussum en Zeist gaan accoord met het starten van een opleiding". ■ Van Houte, de Jeu en Jacobs werken samen met professor de Kleun aan de start van zo'n blindenopleiding.

C. de Jeu.

De Jeu wil in zijn school in 1939 beginnen met een studiecetrum voor de Seminaristen. Ook kunnen enkelen daar goedkoop onderdak vinden. Of het plan ten uitvoering is gebracht vermeldt de historie niet. De directeur is van mening, dat de praktijk van de Seminaristen meer op de voor-

1939

Een studiecetrum in

grond moet staan en dat deze bij de tegenwoordige werkwijze wel wat in het gedrang komt, omdat de theorielessen en de uitwerking daarvan zeer veel tijd vergen. Daarom wordt besloten het diploma wat de Stichting uitgeeft voortaan te splitsen in twee gedeel-

statu nascendi.

ten. ■ "Wie aan de eisen van het theoretisch gedeelte heeft voldaan krijgt het diploma en zodra in de praktijk blijkt dat de Seminarist daar ook voldoet, zal een aantekening voor de praktijk op het diploma worden gegeven". (notulen bestuursvergadering)

Een tweedelig diploma.

Zo wordt op 10 mei 1939 besloten. Op die datum wordt ook het 10-jarig bestaan van de opleidingen herdacht.

25 juni 1940 is het Bestuur weer bijeen. De brute inval van de oosterburen is een feit. Het werk gaat echter door.

1940

■ "De voorzitter spreekt er zijn voldoening over uit dat allen gezond en wel van de gastvrijheid van den Inspecteur mogen genieten" (verslag 1940).

Nogmaals een poging tot

Dr. van Houte stelt het belangrijkste agendapunt aan de orde: Zou er nader samengewerkt kunnen worden met de Rooms-Katholieke leergangen? Hij weet wel beter, het

samenwerking tussen de R.K.

is slechts een kwestie van voorzichtig laveren om de verstandhouding op afstand goed en bevredigend te

en de P.C.-opleidingen.

houden. Hoe dikwijls is het toewijzen van het subsidiebedrag van circa f 10.000.-- volgens een verdeelsleutel (2/3 Katholieke Leergangen: 1/3 Stichting Buitengewoon Onderwijs) al niet een wrijfpunt. Het Federatief Comité, dat later het Werkverband Opleidingen Speciaal Onderwijs (WOSO) zal worden, komt zelden bijeen.

Maar ditmaal denkt Van Houte, dat de tijdsomstandigheden een nadere samenwerking zullen bevorderen en ook vereisen. De voorzitter repliceert:

■ "Ik ben ten opzichte van één kwestie niet optimistisch, gezien de laatste vergadering die we met de Federatie hebben gehad, waarin de woordvoerders der Rooms-Katholieke groep zich voor meerdere samenwerking verklaarden, maar zich terugtrokken, toen deze samenwerking door ons verder werd gezocht..." (verslag 1940).

Van Houte wil echter een administratieve samenwerking, met voor ieder het behoud van het eigen terrein en de eigen principes. Het departement zal dan voortaan met één groep te maken hebben en dat is in deze tijden al heel wat.

Op een volgende vergadering, 12 juli 1940, die plaatsvindt in de wachtkamer van het Centraal Station Utrecht, wordt het plan ontvouwd om een gezamenlijke bespreking te beleggen. Het bestuur gaat accoord. Een probleem is wie de vergadering zal voorzitten. Altijd een moeilijke vraag. De secretaris, de heer H.J. Jacobs, diept uit zijn dossier het verslag op van 1934, het jaar van de vorige vergadering van het Federatief Comité, 6 jaar geleden! Dan volgt een voorzichtige tactische benadering. Volgens de notulen zijn de Rooms-Katholieke collega's aan zet. De secretaris meent echter,

■ "dat in dit geval, waar het initiatief is uitgegaan van de Stichting, er door de Rooms-Katholieke groep geen aanspraak op gemaakt zal worden".

Dus zal aan de Rooms-Katholieke vertegenwoordigers het voorzitterschap worden aangeboden, maar verwacht zal worden dat ze er niet op zullen ingaan.

■ "Na enige discussie over dit onderwerp wordt besloten, dat ds. Barbas voor den aanvang van de gecombineerde vergadering met mgr. Goossens zal spreken en hem zal vragen voorzitter te zijn. Wenst hij dit niet, dan zal ds. Barbas deze taak waarnemen." (verslag 1940).

■ "Achter de zaak die thans aan de orde is, staat sterk het gebeurde op 10 mei j.l." ■ aldus de verslaggever van de spannende gecombineerde vergadering.

De Rooms-Katholieke groep wenst wel meer samenwerking maar komt niet met voorstellen. Het stichtingsbestuur komt met een verdeeld standpunt waarbij het bestuurslid Jüch het verst gaat. Hij zegt:

■ "Er moet innerlijk een behoefte aan samenwerking bestaan en wel zo, dat we dit voor de toekomst wensen. We moeten die eenheid willen blijven demonstreren met behoud van eigen principes."

Jüch wil één geïntegreerde opleiding. Zover komt het niet.

Er wordt een plan gemaakt voor meer administratieve samenwerking en er komt een drie-

manschap dat de opleidingen zal vertegenwoordigen voor de autoriteiten: Mgr. Goossens, ds. Barbas en dr. van Voorthuysen.

Hiermee is wel een weg geopend naar een latere samenwerking van de commissie Vliegthart over de verandering van de opleidingen rond 1966.

overweegt er mee te stoppen. Van Houte stelt voor:

■ "We maken de Seminariumopleiding tot een slapende".

Weer anderen stellen voor om de dagopleiding maar op te heffen tot er betere tijden aanbreeken.

Prof. Casimir, die voor de Seminariumopleiding als studieleider fungeert, stelt nog een reddingsplan op waarbij hij voorstelt: ■ het departement te vragen bezitters van het Seminarium-diploma bij benoeming een streepje voor te geven, en ■ de seminariumopleiding te verbinden aan de bestaande kweek-schoolopleiding en om goede leerkrachten van het gewoon lager onderwijs toe te laten tot de dagopleiding.

Geen van de twee adviezen wordt door het bestuur opgevolgd. Het Seminarium sukkelt door. In 1943 zijn er geen aanmeldingen.

Hoe is het mogelijk! Op een dieptepunt van de geschiedenis van ons land en volk, terwijl de Duitse furie raast en de hongerwinter en de spoorwegstaking hun tol eisen, besluit het Bestuur op voorstel van de Commissie Van Houte - de Jev - Jacobs een nieuwe Seminariumopleiding te beginnen in: Amsterdam, Den Haag, Utrecht, Deventer en zo mogelijk in Groninger. De cursus zal een eenjarige cursus zijn en 120 lessen van drie kwartier omvatten. Daarnaast zullen er ter versterking twee studieweken georganiseerd worden. De kosten per deelnemer zijn f 100,-; de reiskosten worden vergoed.

Het bestuur organiseert tevens een cursus Lichamelijke Opvoeding. Daarvoor is veel belangstelling. Men krijgt als cursist uitsluitend een aantal praktische lessen.

Van de schone plannen komt echter geen

voorlopig
verval

1942

Het is inmiddels 1942 en het staat bijna tussen de regels vermeld: ■ "De voorzitter memoreert de inhoud van het verslag over 1940 en betuigt zijn spijt dat de heren Stokvis en van Praagh moesten heengaan."

Verklaring en enkele

notulen van 1 juli 1942 lezen we: ■ "De voorzitter deelt mede, dat ingekomen is een brief van prof. Kohnstamm

voor de opleidingen.

waarin deze aan dr. Van Houte meldt uit het Bestuur te moeten treden op grond van de verordening betreffende de Joden. Spreker wijdt enige woorden van herdenking aan de grote verdiensten van prof. Kohnstamm voor de Stichting" (verslag 1942).

Prof. Kohnstamm had in 1939 wegens drukke werkzaamheden zijn bestuurslidmaatschap moeten beëindigen. Maar in 1940 werd hij gevraagd weer bestuurslid te zijn, waarmee hij ingestemde.

Wat doe je als de spoorverbindingen uitvallen, er luchtgevaar bestaat, de Wehrmacht lokaliteiten vordert en het verzet tegen de onderdrukker de beste krachten uit ons volk vordert?

De cursussen lopen onregelmatig, er is veel verzuim, lessen moeten afgezegd worden. Groningen en Zwolle worden als cursusplaatsen gecombineerd. Er zijn weinig of geen aanmeldingen voor de dagopleiding. Het bestuur

spaan terecht. Alle cursussen worden stopgezet. In het jaarverslag over 1944 en 1945 wordt van de moeilijkheden in sobere bewoordingen gewag gemaakt.

■ "De geplande cursussen voor 1944 kunnen door stopzetting van het spoorwegverkeer niet doorgaan".

■ Pas in september 1945 zijn deze cursussen weer begonnen.

Op 10 mei 1946 besluit het Bestuur geen poging in het werk te stellen om met een Seminariumopleiding te beginnen. Wegens het grote tekort aan leerkrachten zullen zich geen gegadigden aanmelden. Accoord, besluit de vergadering. Maar dan... De directeur, de heer de Jev, stelt voor om de nieuwe zaterdagmiddagcursussen twee jaar te laten duren: een jaar is wat kort gebleken. Ook moet er meer gelegenheid zijn, vooral voor de deelnemers van het gewoon lager onderwijs, bezoeken te brengen aan scholen voor buitengewoon lager onderwijs. In verband hiermee zouden studieopdrachten gegeven kunnen worden (verslag 1946).

1946-1947

Plannen, klachten en te

weinig deskundige docenten.

Het nieuw benoemde bestuurslid, W.A. van Liefland uit Groningen, vraagt of er in het Noorden ook een cursus kan komen. Hij heeft de locatie Bakkeveen gevonden voor het houden van studiebijeenkomsten. Er zijn nu studenten genoeg, maar er zijn geen geschikte docenten te vinden. Kan de inmiddels hoogleraar geworden dr. van Houte naar het Noorden komen om haar pedagogiek te geven? Van Houte zegt niets toe. Hij zit met het probleem dat hij én bestuurslid is én docent aan het Nutsseminarium én docent voor de Stichting. Zou iemand iets profijtelijks kunnen vinden in mijn dubbel docentschap, vraagt hij zich af.

De tijden van wederopbouw vragen de inzet van iedereen. Er is werk te over. Veel interessant en in hoge mate bevredigend werk. De sociale wetenschappen zijn in opkomst. Er is behoefte aan theoretisch geschoelde praktijkmensen. Neem nu het bestuurslid dr. J. Waterink. Vanaf het begin is hij bij de Stichting als bestuurslid betrokken, maar hij is slechts drie à vier keer op de vergadering geweest. "Te druk", laat hij telkenmale telegraferen. Ieder jaar wordt hij voor het geven van lessen gevraagd, maar meermaals kan hij de lessen niet aanhouden" (1947).

Mitsdien moeten we het dan zoeken in samenwerking met bestaande opleidingen.

■ "We hebben meermaals samenwerking gezocht en verkregen met andere lichamen, die zich bewegen op datzelfde terrein. We hebben de cursisten laten deelnemen aan de lessen voor Middelbaar Pedagogiek van prof. de Somper te Leiden, we hebben de lessen gecombineerd met een voordracht van prof. Hanselman en groeplessen van prof. Carp" (verslag 1947).

Studeren is niet altijd een genoegen, soms is het een noodzaak om verder te kunnen komen. Bovendien, hoe relevant is een opleiding voor de dagelijkse praktijk van je werk? Die oortoe bij de cursussen neemt toe.

■ "is huiverig voor een opiniesonderzoek omdat dit de docenten wel eens niet weltevullig zou kunnen zijn. We moeten ons wel eens behelpen met krachten, die wij liever vervangen zouden zien door betere, maar bij gebrek daaraan moeten we accepteren wat er is" (verslag 1947).

■ "is huiverig voor een opiniesonderzoek omdat dit de docenten wel eens niet weltevullig zou kunnen zijn. We moeten ons wel eens behelpen met krachten, die wij liever vervangen zouden zien door betere, maar bij gebrek daaraan moeten we accepteren wat er is" (verslag 1947).

■ "is huiverig voor een opiniesonderzoek omdat dit de docenten wel eens niet weltevullig zou kunnen zijn. We moeten ons wel eens behelpen met krachten, die wij liever vervangen zouden zien door betere, maar bij gebrek daaraan moeten we accepteren wat er is" (verslag 1947).

■ "is huiverig voor een opiniesonderzoek omdat dit de docenten wel eens niet weltevullig zou kunnen zijn. We moeten ons wel eens behelpen met krachten, die wij liever vervangen zouden zien door betere, maar bij gebrek daaraan moeten we accepteren wat er is" (verslag 1947).

■ "is huiverig voor een opiniesonderzoek omdat dit de docenten wel eens niet weltevullig zou kunnen zijn. We moeten ons wel eens behelpen met krachten, die wij liever vervangen zouden zien door betere, maar bij gebrek daaraan moeten we accepteren wat er is" (verslag 1947).

■ "is huiverig voor een opiniesonderzoek omdat dit de docenten wel eens niet weltevullig zou kunnen zijn. We moeten ons wel eens behelpen met krachten, die wij liever vervangen zouden zien door betere, maar bij gebrek daaraan moeten we accepteren wat er is" (verslag 1947).

■ "is huiverig voor een opiniesonderzoek omdat dit de docenten wel eens niet weltevullig zou kunnen zijn. We moeten ons wel eens behelpen met krachten, die wij liever vervangen zouden zien door betere, maar bij gebrek daaraan moeten we accepteren wat er is" (verslag 1947).

■ "is huiverig voor een opiniesonderzoek omdat dit de docenten wel eens niet weltevullig zou kunnen zijn. We moeten ons wel eens behelpen met krachten, die wij liever vervangen zouden zien door betere, maar bij gebrek daaraan moeten we accepteren wat er is" (verslag 1947).

■ "is huiverig voor een opiniesonderzoek omdat dit de docenten wel eens niet weltevullig zou kunnen zijn. We moeten ons wel eens behelpen met krachten, die wij liever vervangen zouden zien door betere, maar bij gebrek daaraan moeten we accepteren wat er is" (verslag 1947).

■ "is huiverig voor een opiniesonderzoek omdat dit de docenten wel eens niet weltevullig zou kunnen zijn. We moeten ons wel eens behelpen met krachten, die wij liever vervangen zouden zien door betere, maar bij gebrek daaraan moeten we accepteren wat er is" (verslag 1947).

■ "is huiverig voor een opiniesonderzoek omdat dit de docenten wel eens niet weltevullig zou kunnen zijn. We moeten ons wel eens behelpen met krachten, die wij liever vervangen zouden zien door betere, maar bij gebrek daaraan moeten we accepteren wat er is" (verslag 1947).

■ "is huiverig voor een opiniesonderzoek omdat dit de docenten wel eens niet weltevullig zou kunnen zijn. We moeten ons wel eens behelpen met krachten, die wij liever vervangen zouden zien door betere, maar bij gebrek daaraan moeten we accepteren wat er is" (verslag 1947).

■ "is huiverig voor een opiniesonderzoek omdat dit de docenten wel eens niet weltevullig zou kunnen zijn. We moeten ons wel eens behelpen met krachten, die wij liever vervangen zouden zien door betere, maar bij gebrek daaraan moeten we accepteren wat er is" (verslag 1947).

■ "is huiverig voor een opiniesonderzoek omdat dit de docenten wel eens niet weltevullig zou kunnen zijn. We moeten ons wel eens behelpen met krachten, die wij liever vervangen zouden zien door betere, maar bij gebrek daaraan moeten we accepteren wat er is" (verslag 1947).

■ "is huiverig voor een opiniesonderzoek omdat dit de docenten wel eens niet weltevullig zou kunnen zijn. We moeten ons wel eens behelpen met krachten, die wij liever vervangen zouden zien door betere, maar bij gebrek daaraan moeten we accepteren wat er is" (verslag 1947).

■ "is huiverig voor een opiniesonderzoek omdat dit de docenten wel eens niet weltevullig zou kunnen zijn. We moeten ons wel eens behelpen met krachten, die wij liever vervangen zouden zien door betere, maar bij gebrek daaraan moeten we accepteren wat er is" (verslag 1947).

■ "is huiverig voor een opiniesonderzoek omdat dit de docenten wel eens niet weltevullig zou kunnen zijn. We moeten ons wel eens behelpen met krachten, die wij liever vervangen zouden zien door betere, maar bij gebrek daaraan moeten we accepteren wat er is" (verslag 1947).

■ "is huiverig voor een opiniesonderzoek omdat dit de docenten wel eens niet weltevullig zou kunnen zijn. We moeten ons wel eens behelpen met krachten, die wij liever vervangen zouden zien door betere, maar bij gebrek daaraan moeten we accepteren wat er is" (verslag 1947).

■ "is huiverig voor een opiniesonderzoek omdat dit de docenten wel eens niet weltevullig zou kunnen zijn. We moeten ons wel eens behelpen met krachten, die wij liever vervangen zouden zien door betere, maar bij gebrek daaraan moeten we accepteren wat er is" (verslag 1947).

1948

De nieuwe hoofdinspecteur van het buitengewoon onderwijs, N.Y. Vlietstra, wordt als adviseerend lid van het bestuur voorgesteld. De heer N.Y. Vlietstra zal zijn inspecteur, drs. H.W. Broeren, telkens naar de vergadering meenemen. Zal van Houte lid blijven?

ve bestuursleden

Lange tijd is daarover onzekerheid. Hij wil wel, kan niet, komt toch, gaat weg en verschijnt weer. Het bestuur is altijd blij dat hij er is. Zo zijn nog steeds lid dr. Waterink, dr. Ph.A. Kohnstamm, die na de oorlog graag weer wil deelnemen aan het bestuur, dr.

ve gezichtspunten.

van Houte, dr. Herderschêe, de bescheiden schoolarts uit Amsterdam wiens naam nimmer in de notulen wordt vermeld behalve dan in het verslag van 1948 waar we lezen:

■ "Bericht van verhindering is ingekomen van dr. D. Herderschêe waarbij hij tevens meedeelt dat hij uit het bestuur wenst te treden, omdat zijn slechte gezichtsvermogen hem verhindert de vergaderingen bij te wonen." ■ Ook dr. A. van Voorthuysen heeft inmiddels wegens zijn verminderde gezondheidstoestand, afscheid moeten nemen van het bestuur. De beide Schreuders zijn in 1946 overleden. Een vernieuwd bestuur zet de werkzaamheden voort.

Het Koninklijk Besluit van 1949 staat er aan te komen, er is veel in ontwikkeling in het buitengewoon lager onderwijs. Cursisten moeten leren een didactisch onderzoek te doen bij leerlingen. Tal van schoolhoofden en schoolartsen zelfs zijn daartoe eigenlijk niet in staat, vindt men.

Terwijl het bestuur zich hierover een mening vormt is er aan de school voor buitengewoon onderwijs te Dordrecht een onderwijzer bezig met het zich bekwamen in het didactisch onderzoek. Johan L. Knijff is zijn naam, de latere directeur van het Seminarium. Hij ontwerpt een uitgekende prestatiepeiling voor leerlingen van de scholen voor buitengewoon onderwijs. Op 22 oktober 1948 wordt een nieuw plan

door de heer de Jeu, directeur, toegelicht en besproken door de vergadering: er moet een opleiding komen

■ "voor zoveel mogelijk verschillende groepen van het buitengewoon lager onderwijs"

Als schema voor alle leergangen zal gelden: ■ inleiding tot de heilpedagogiek ■ inleiding tot de kinderpsychologie en psychopathologie ■ inleiding tot de vraagstukken van geestelijke hygiëne. De lessen moeten, volgens van Houte, veel minder doceerlessen en veel meer werkgroepbijeenkomsten zijn. Er zijn speciale kadercursussen nodig, vindt van Liefland, om aan de vraag naar kader te kunnen voldoen. Hier ligt de basis voor de latere hoofdcursussen. Besloten wordt de vervolgcaderkursus voor het Christelijk buitengewoon lager onderwijs in te schakelen.

We zijn in 1949. De opleidingen bestaan 20 jaar. In al die jaren is er met de grootste omzichtigheid gewerkt aan een

1949

goede samenwerking. Als er intern al moeilijkheden geweest zijn, in verslagen en andere overleveringen wordt hier niet over gerept. Behalve dan in 1949 wanneer het gaat over het sociaal pedagogische beleid binnen de lessen. Geklaagd wordt er over een prominente docent die het christelijke element te weinig tot zijn recht laat komen. De betrokkene vindt het nodig, dat op de cursus ook iemand aan het woord komt, die vertegenwoordiger is van een andere richting dan die van de betrokken docent.

■ "Besloten wordt ook de gelegenheid open te stellen voor voorstanders van andere denkbeelden, om die op de cursus uiteen te zetten." (verslag 1949).

■ Dit is kenmerkend voor de open instelling die

geen diploma's

1950

het bestuur heeft willen innemen ten aanzien van verschillen in levensbeschouwing. Het ontmoetingskarakter van de meeste leergangen is opvallend. Dat is altijd zo gebleven.

Daar waar de opleidingscapaciteit te krap is in verhouding tot de belangstelling gaat het concurrentieprincipe werken. De overheid heeft vanaf 1929 ononderbroken gesubsidieerd, maar nimmer de garantie willen geven voor een rijkserkend diploma. Het bestuur van de Stichting is hierover voortdurend in correspondentie geweest met het departement. Ondanks de medewerking van de inspectie buitengewoon onderwijs heeft niets in die richting mogen baten.

Dr. Wesseling, de directeur-generaal, ver-

Kapers op de kust?

klaarde in 1948 nog dat de opleidingen zelf maar meer garanties moesten bieden; een rijkskenmerk voor het diploma zou er niet komen.

Als een overheid alleen maar als een niet scheutige geldschietter optreedt en categorisch weigert beleid te voeren ter zake van de opleidingen buitengewoon onderwijs gaat het vrije spel van maatschappelijke krachten z'n gang. Zoals bijvoorbeeld in Amsterdam waar de gemeente een eigen opleiding voor buitengewoon onderwijs ter hand wil nemen. Besloten wordt

■ "deze met die van de Stichting gecombineerd te krijgen" (verslag 1950).

Ook het Twents Instituut voor Opvoeding (TIVO) verzoekt om een eigen opleiding maar richt zich allereerst tot het Stichtingsbestuur om medewerking. Een aantal jaren heeft de Stichting dan ook gezorgd voor de opleiding die onder auspiciën van het TIVO wordt gegeven.

Handwritten mark

8e JAARGANG No. 12.

DECEMBER 1927.

TIJDSCHRIFT

VOOR

BUITENGEWOON ONDERWIJS

Verschijnt maandelijks.

Abonnementsprijs f 4.— per jaar.

Redactie:

P. H. SCHREUDER, G. J. VOS, Dr. D. HERDERSCHÊE.

Redactie-Adres P. H. SCHREUDER, Primulastraat 43, — Den Haag.	Administratie-Adres: N.V. UITGEVERS-MIJ. „HAGA”. DEN HAAG — Giro No. 32990.
---	---

ONZE REDACTEUR GERIDDERD!

Wij lezen dat onze redacteur H. J. Jacobs benoemd is tot ridder in de orde van Oranje-Nassau.

Hij is voor onze lezers een zo goede bekende dat we over zijn verdiensten op het gebied van het Buitengewoon Onderwijs hier niet behoeven te schrijven. We kunnen daarom volstaan met de hoop uit te spreken dat hij z'n krachten voor het onderwijs, de nazorg en de kolonie nog vele jaren zal kunnen en willen geven.

v. P.

Eindelijk, in 1951 komt de aloude wens in vervulling: alfen, die de opleiding met succes hebben gevolgd kunnen het diploma ontvangen. Ook zij die een bewijs van deelneming aan voorafgaande cursussen ontvangen kunnen dit inleveren voor een diploma.

1951

Diploma Buitengewoon

Ook de oud-Seminaristen kunnen het diploma ontvangen met daarop de aantekening dat ze het Seminarium hebben gevolgd. Voor oud-cursisten die een bewijs hebben dat zij 5 jaar of langer geleden de cursus hebben gevolgd wordt een korte inhaal-

ingesteld

georganiseerd. Het diploma is er en het zal over niet al te lange tijd ook financiële voordelen opleveren voor de leerkrachten.

De Stichting heeft veelal gewerkt met meer dan één directeur. Eerst is er de eerder genoemde P.G. Schreuder, de man van de zater-

dagcursussen en de dagopleiding, waar hij studieleider van werd. Later doet prof. R. Casimir de Seminariumopleiding en voert P.G. Schreuder samen met H.J. Jacobs het dagelijks bewind. Er is een conciërge-administrateur die voor een luttel bedrag de bibliotheek bijhoudt en de administratie voor de heer Jacobs voert. Jacobs is een tijdlang studieleider geweest. Tijdens de oorlogsjaren voor de zaterdagmid-dagcursussen. Vaak staat de heer Jacobs overal alleen voor. Hij is secretaris, wordt tijdelijk penningmeester en neemt een tijdlang de leiding van de leergangen op zich. Dan wordt de Jeu benoemd als waarnemend directeur, later de enige leider. Wat Casimir nog heeft gedaan? Waarschijnlijk heeft hij het Seminarium tot in het laatst van 1942 geleid. We kunnen het niet meer achterhalen.

In die tijd ook deelt ds. Barbas, de voorzitter, omzichtig mede, dat hij het tijd vindt om op te stappen. Hij heeft het zoveel jaren mogen doen, nu moet een jonger iemand de kar maar eens trekken. Een ieder spreekt de hoop uit, dat ds. Barbas zijn ontslagaanvraag nog wat uitstelt.

— "Voor deze aandrang zwicht de Voorzitter"

vermeldt het verslag. De directeur C. de Jeu stelt echter bij de rondvraag voor om de directie uit te breiden met iemand van de protestants-christelijke richting. In dit verband worden de namen genoemd van de heer Van der Jagt en Mevrouw Vreugdenhil. De vergadering gaat er mee accoord dat een van beiden in de directie wordt opgenomen. (1950)

Het is bijna niet voor te stellen, dat een directeursbenoeming, bij de rondvraag aan de orde gesteld, zo maar wordt geregeld bij hetzelfde punt. Het zegt iets over de toen nog onduidelijk geprofileerde functie van directeur. Dat is een aantal jaren, tot aan de benoeming van de heer Knijff in januari 1967, zo gebleven. Toen werd het een voltijd bezoldigde functie.

In die tijd spelen zich eveneens de problemen rond de professionalisering af, die tot het eind van de zestiger jaren zullen duren. In 1951 wordt W. van der Jagt adjunct-directeur.

Het is de taak van de directie van een instituut het bestuur voorstellen te doen tot uitbreiding en verdieping van het beleid. Dit gebeurt in 1951 wanneer de heer de Jeu voorstelt een bijzondere leerstoel in de orthopedagogiek te Leiden in te stellen. Het bestuur heeft er wel oren naar. Het ligt immers binnen de doelstellingen van de stichting. Een commissie wordt benoemd die het geheel op z'n wenselijkheden zal bezien.

1952-1953

De onderwijzer naar de

universiteit.

Een kleine stuurgroep uit het bestuur krijgt de opdracht zich te bezinnen op het orthopedagogisch centrum. In 1953 blijken de voorstellen niet te verwezenlijken en worden van de agenda afgevoerd.

Er komen echter nieuwe, meer realistische plannen voor terug. Bijvoorbeeld het voorstel

van de heer van Liefland om tot kadervorming te komen en tot de oprichting van een centrum voor studie van het afwijkende kind.

Het gaat er om dat er tegenspelers van psychiaters en psychologen komen. Deze belangrijke opvatting leeft bij het bestuur en geeft aan welke gevaren men ziet bij een eenzijdige empirisch wetenschappelijke benadering van de hulp aan gehandicapte kinderen.

TIJDSCHRIFT VOOR BUITENGEWOON ONDERWIJS

31e Jaargang

Juni 1951

No. 6

Redactie: Dr. Th. Hart de Ruyter - C. de Jeu - Herm. J. Jacobs

Verschijnt éénmaal per maand

Per jaar f 6,—

Losse nummers f 0,60

Redactie-Adres:
HERM. J. JACOBS
Tel. 391101, Valkenb.k. 455, Den Haag

Administratie-Adres:
N.V. UITGEVERS-MIJ. „H A G A“
DEN H A A G — Giro No. 32990

Pedagogen uit de praktijk voelen zich in hun beroep enigszins belaagd. Wellicht niet ten onrechte!

— "Laten we," zo beraadslagt het bestuur in 1952, "de regering vragen, om aan een aantal leerkrachten die in het bezit zijn van het diploma buitengewoon onderwijs A en B een studieverlof verlenen met behoud van salaris en met de verplichting, om een zekere tijd het buitengewoon lager onderwijs te dienen. Een research-afdeling hebben we al in paedologische instituten... Zo komt de onderwijzer naar de universiteit" (verslag 1952).

Dit staat het stichtingsbestuur reeds jaren voor ogen. Ten behoeve van een optimale hulpverlening moet de onderwijzer geëmancipeerd worden. Hij dient professioneel te zijn, een allround pedagoog met een eigen beroeps-ethiek, een eigen praktische wetenschap, een eigen handelingsbekwaamheid.

We menen dat hiermee een van de grondpeilers van het werk van de stichting is weergegeven.

Litretking der diploma's.

differentiatie en specialisatie. De opleiding speelt er op in, hoewel dr. F.W. Prins van mening blijft, dat er teveel gespecialiseerd gaat worden. Het bestuur besluit tot een basisleerjaar en een specialisatiejaar.

Vele jaren geleden meldde de heer P.G. Schreuder trots, dat hij een bespreking met alle deelnemende docenten wist te beleggen, iets dat in jaren niet meer voorgekomen was. In de vergadering op 20 december 1954 verklaart de JEU

■ "dat het zeer te wensen zou zijn indien een volledige docentenbijeenkomst kon worden gehouden, maar dit is tot op heden nooit mogelijk gebleken" (verslag 1954).

Waarom komt dit juist nu aan de orde?

Dr. Vedder constateert na uitvoerig onderzoek, dat

■ "er niet voldoende inzicht bij de docenten bestaat omtrent wat zij geven moeten en omtrent wat andere docenten voor hun rekening moeten nemen".

Er ontbreekt een studieplan, een lijst van algemeen aanvaarde leerdoelen. Weliswaar is in de vijftiger jaren de gedragsregel aanvaard, dat

■ "docenten eerst een schema dienen op te maken van wat ze denken te moeten behandelen en dat alle docenten daarvoor inzage krijgen om zodoende meer samenhang te bevorderen" (verslag 1954).

Voor het geheel geldt: de docent is koning en de student mag zich over z'n kennis verblijden. Het zal tot het midden van de zeventiger jaren duren vooraleer zo'n leerplan er komt.

In 1954 veroorlooft de nestor van het stichtingsbestuur, de heer Jacobs, zich een cri de coeur:

■ "De instelling van verschillende deelnemers aan de cursussen is zo geheel anders dan vroeger. Velen willen nu met de minst mogelijke inspanning zo spoedig mogelijk het papier behalen, waarvan wordt verwacht dat het later geld op zal brengen. Onze bedoeling is steeds geweest om de zin voor studie en verantwoord werken in de school aan te moedigen." (verslag 1954).

geen leerplan

Zou het niet gewenst zijn "een algemene studieleider" te benoemen? Zo iemand kan er voor zorgdragen dat er meer aandacht aan het praktisch werken wordt geschonken. Hij of zij zoekt dan immers de cursisten in

1955 - 1957

hun schoolsituatie op, zo is hij beter op de

hoogte van de kwaliteit.

■ "Onmogelijk", zegt Jacobs.

"Het aantal cursisten

is te groot en de leergangen te verspreid.

Het is ondoenlijk

voor één mens om

deze taak naar behoren te vervul-

len."

■ "Bovendien", oppert van der Jagt, "is het moeilijk om een bekwame studieleider te vinden, maar meer contact met de cursisten is zeer gewenst."

■ "Maar we kunnen ook nooit met één studieleider volstaan. Het zouden er zeker drie moeten zijn: twee voor het openbaar en een voor het protestants-christelijk onderwijs", zegt Vlietstra.

Maar van Liefland wil nog geheel iets anders. In een bijeenkomst van de Katholieke Leergangen en de Stichting gezamenlijk wordt zijn nota besproken.

Van Liefland begint met te stellen dat de indeling orthopedagogiek - didactiek niet meer op z'n plaats is en strijdig is met "het wezen van de moderne orthopedagogiek". De orthopedagogiek legt er toch de nadruk op, dat alle onderwijs geïntegreerd moet zijn in de opvoeding. Wel zullen zich ook op de scholen voor buitengewoon onderwijs didactische problemen voordoen. De oplossing ervan zal zich toch altijd richten op orthopedagogische doelstellingen, zodat de behandeling meer als algemeen orthopedagogisch dan als beperkt didactisch gezien moet worden.

In de discussie over deze stelling tekenden zich verschillende standpunten af. Om praktische redenen is de stelling niet houdbaar, een docent zou veel te eenzijdig te werk gaan. Van Lief-

Van Liefland, de grondlegger

van het plan Vliegenthart.

land hangt, aldus een opponent, een biologisch standpunt aan. Er is meer.

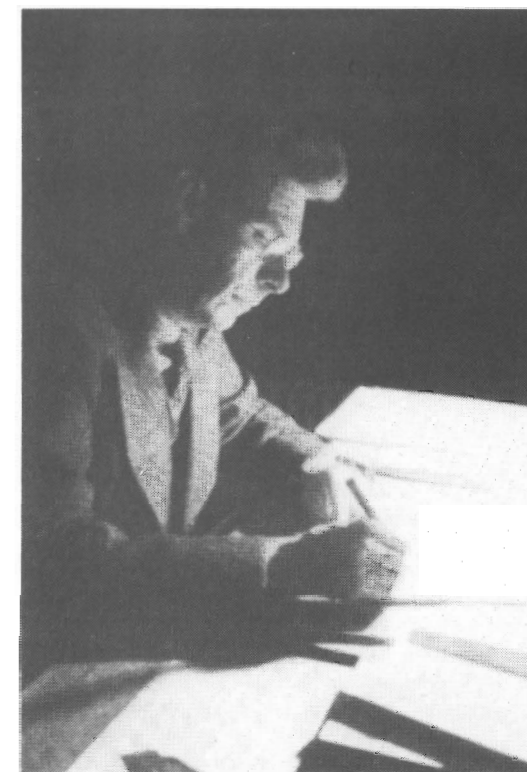
■ "Ja maar cursisten zijn toch wel in staat de stof te integreren", zegt een Katholieke collega. Daar is men het vanuit de Stichting niet zo mee eens. Dat is te optimistisch gedacht over de gehele linie, vindt de meerderheid.

Een belangrijk punt tekent zich af als directeur de JEU opmerkt

■ "dat onze leergangen van aard veranderd zijn. Vroeger was het uitsluitend een voortgezette vakstudie, nu meer een opleiding van hen die bij het buitengewoon onderwijs gaan werken" (verslag 1955).

De dagopleiding, die nooit meer werd gereanimeerd, was bedoeld als vakstudie. De behoefte blijkt ergens anders te liggen. In het concept van de zaterdagsmiddagcursussen

Vakstudie werken!

min
gangen

vormt de opleiding een redelijk snelle inleiding tot het werken in de school voor buitengewoon onderwijs. Die inleiding tot het werken in scholen voor buitengewoon onderwijs is nodig, het werk is immers heel specifiek. In feite is een allround opgeleide opvoedingsdeskundige het meest nodig. Dat overstijgt de maat die kennelijk is toegedacht aan het Buitengewoon Onderwijs. Daarom kan de dagopleiding volgens de idealen van Schreuder, Kohnstamm, van Houte en van Liefland, ook niet gerealiseerd worden. Onze natie heeft er de middelen domweg niet voor over.

Van Liefland wil een centraal opleidingsinstituut waar men theoretisch gevormd wordt, waar de persoonsvorming door middel van practica alle aandacht krijgt en waarin belangstelling voor observatie en experiment gewekt kan worden. Deze inhoudelijke verbetering wordt door het Bestuur als gewenst onderkend. Tegelijkertijd ontbreken de daadkracht en de visie voor de lange termijn om er mee aan de slag te gaan. In de notulen van juni 1957 staat de volgende conclusie:

■ "De commissie die het rapport van Van Liefland over de opleidingen moet beoordelen heeft het rapport besproken en is tot de conclusie gekomen: "dat we dit wel als ideaal kunnen aannemen, maar dat van verwezenlijking voorlopig niet veel zal komen". De commissie bestaat uit de heren de Jeu, v.d. Jagt, Dondorp en Jacobs." (verslag 1957)

Bij de discussie over deze conclusie komen de volgende argumenten naar voren: ■ We moeten ons niet blindstaren op een studiecentrum dat voorlopig toch niet te verwezenlijken is. Wel moeten we een vaste kern docenten vormen en een gecoördineerd leerplan vaststellen; ■ We moeten komen tot meer samenwerking met de universiteiten, scholen voor maatschappelijk werk en de kweekscholen; ■ De leerkracht moet een tijdlang uit z'n werk om een ander mens te kunnen worden. Dat is nodig want de problematiek van vandaag stelt heel andere eisen aan de mensen. In het buitenland stelt men hiervoor ook geld beschikbaar. Dat kan bij ons toch ook? ■ Geld kan gevraagd

worden, maar het plan grijpt te hoog. In het rapport van Liefland worden onze mensen overschat. Voor een goede kaderopleiding van de besten uit ons corps zouden hogere kosten verantwoord zijn.

W. van der Jagt

In de bestuursvergadering van juni 1958 ontvouwt van der Jagt een plan voor een leergang "hoofden van scholen". Er is een wetswijziging op komst waarin onder meer over de toelatingscommissie wordt gesproken. Het hoofd van de school zal het voorzitterschap van die commissie gaan dragen. Daar moeten we de mensen op voorbereiden. Unaniem wordt tot zo'n leergang besloten. Eveneens wordt overwogen een leergang voor onderwijzers van het gewoon lager onderwijs in het leven te roepen. Men denkt aan een eenjarige inleidende cursus, als voorbereiding op de gewone tweejarige cursus. Een beslissing wordt nog uitgesteld.

De eerste hoofdenleergang.

1958

Op 10 april 1959 besluit men de gehele opleiding te vatten onder de naam "Seminarium voor Orthopedagogiek". Hierin zit een nostalgisch verlangen naar de oude dagopleiding uit de dertiger en veertiger jaren, die Seminarium-opleiding werd genoemd. Ds.

1959

Een nieuwe naam,

een oude wens vervuld

en verdere ontwikkelingen.

Meijer, de opvolger van ds. Barbás, stelt nogmaals het stichten van een bijzondere leerstoel in de psychologie en de opvoeding van het gehandicapte kind aan de orde. Men heeft de Rijksuniversiteit Utrecht op het oog. De ordinarius aldaar

is prof. dr. M.J. Langeveld, aan wie gevraagd wordt de opvolger van dr. I.C. van Houte te willen zijn. Hoewel hij het erg

druk heeft stemt de professor toe. Direct daarop volgend komt het punt van het bijzonder hoogleraarschap te Utrecht aan de orde. Dit resulteert in de benoeming van dr. W.E. Vliegthart tot hoogleraar. Jarenlang doceerde hij reeds in verschillende cursussen en was een bekwaam en geliefd docent. Er wordt een curatorium benoemd waarin de Jeu, Dondorp, dr. Prins, Leerkamp en dr. Vedder en later, op eigen verzoek, professor Langeveld zitting hebben.

Op 20 mei 1960 wordt bij Koninklijk Besluit, Stb. 1959 de Stichting voor Buitengewoon Onderwijs aangewezen als bevoegd om aan de rijksuniversiteit te Utrecht een bijzondere leerstoel in de pedagogiek en psychologie voor het gehandicapte kind te vestigen. De kosten worden geraamd op circa f 45.000,- per jaar. Deze zullen bij het aan te vragen subsidiebedrag worden geteld. Er wordt uit het bestuur een werkgroep benoemd die een instructie voor de hoogleraar zal opstellen.

De financiering blijkt een probleem, het ministerie vergoedt de meerkosten niet. Daarom besluit het bestuur om het Universiteitsfonds te vragen om de benoeming van de hoogleraar

mogelijk te maken. Als dat niet lukt zal het bestuur zelf een fonds aanleggen waarin de door de studenten betaalde toeslagen op de les gelden zullen worden gestort.

Op 28 september 1965 krijgt het Hermen J. Jacobsfonds, het steunfonds van de Stichting voor Buitengewoon Onderwijs, een officiële zelfstandige status. De leden van dit H.J. Jacobsfonds worden uit het dagelijks bestuur van de Stichting voor buitengewoon onderwijs gerecruteerd. Dit fonds is genoemd naar degene, die in de magere jaren altijd een reservekapitaal wist veilig te stellen om "als de nood aan de man komt" redding te bieden.

Dr. W.E. Vliegthart houdt zijn inaugurale rede "Anders zijn en mee gaan doen" in 1963. Het ideaal om voor het buitengewoon onderwijs een wetenschappelijke basis te vinden was met deze leerstoel in vervulling gegaan. Nog steeds kan men grote waardering hebben voor dit bestuursbeleid.

Het bestuur benoemt professor Vliegthart tot wetenschappelijk adviseur van de Stichting. Hij zal dat blijven tot zijn overlijden in 1975.

Het Seminarium komt meer en meer in de belangstelling:

Vanuit het nijverheidsonderwijs wordt gevraagd om een opleidingsmogelijkheid. Een cursus die voor het Individueel Technisch Onderwijs en Individueel Huishoud- en NijverheidsOnderwijs opleidt. Het bestuur ziet hier geen mogelijkheden toe.

Ook aan het verzoek van schoolartsen om in cursusverband geïnformeerd te worden over het buitengewoon onderwijs kan geen gehoor worden gegeven.

De opleidingen voor sociaal-pedagoog geven problemen. Het zijn cursusgroepen die een duidelijk andere belangstellingsrichting hebben dan het onderwijs. Er heerst ook een andere sfeer, die thans valt te typeren als een mondigheidsstreven van studenten, dat we in de zeventiger jaren massaal in de cursussen tegen zullen komen.

Steeds duidelijker kiest men voor het cursusmodel: basisopleiding van 1 jaar, specialisatie van een half tot driekwart jaar.

Uit het bestuur wordt een commissie samengesteld die de scripties van studenten stuk voor stuk beoordeelt op basis van kwaliteitscriteria.

Samen met de Rooms-Katholieke Leergangen wordt de tekst van een nieuw diploma vastgesteld.

Op de cursussen komen ook steeds meer mensen die geen strikt onderwijsgevende taak hebben: logopedisten en schoolartsen bijvoorbeeld.

Het aantal belangstellenden vanuit het lager onderwijs neemt gestaag toe. Dat hangt samen met het toenemend aantal lomscholen. Men kiest daar bij voorkeur iemand die van buiten het debielen- of imbecielenonderwijs komt. Immers, de lomschool heeft voor het vestigen van zijn eigen identiteit mensen nodig die nieuw willen beginnen. Ze hebben echter wel een inleiding in het buitengewoon onderwijs nodig. Vandaar de belangstelling van veel enthousiaste cursisten.

Hermen J. Jacobs geeft te kennen, dat hij wil stoppen met zijn bestuursfunctie. Dertig jaar lang heeft hij als secretaris en penningmeester z'n werk voor de Stichting mogen verrichten. Er is bijna geen commissie geweest of Jacobs maakte er deel van uit. Hij was een goed organisator, hield nauwkeurig alles bij en liep na of alles wat besloten was ook uitgevoerd werd. Als penningmeester was hij zuinig maar tegelijkertijd bereid om geld te investeren in zaken waar hij brood voor de Stichting in zag. Bovenal was Jacobs de man met hart voor het buitengewoon onderwijs, een didacticus pur sang en iemand die niets liever wilde dan dat de onderwijskundige zorg voor het gehandicapte kind zich zou uitbreiden en verdiepen.

In zijn plaats komt de heer J.W. de Vries.

1966

Wisselingen van de wacht.

Een bewogen jaar.

Cornelia-stichting te Beetsterzwaag.

Penningmeester wordt de heer Wehrmeijer. Professor dr. De Wit volgt dr. Waterink in het bestuur op.

De Jeu en Van der Jagt vormen de directie, niet in een voltijdbetrekking overigens, want daarvoor is de subsidie niet toereikend.

De wetenschappelijk adviseur en buitengewoon hoogleraar Prof. Vliegthart is "gewoon" hoogleraar geworden.

In dit jaar overlijdt heel plotseling de heer Van der Jagt. De verslagenheid is groot. Het bestuur besluit een advertentie te plaatsen voor een nieuwe directeur. Die moet een stevige rechtspositie hebben. Het is onverantwoord iemand als fulltime functionaris te verbinden aan het instituut zonder dat de rechtspositie als leraar verzekerd is. Gesprekken volgen hierover op het ministerie. Daar moet uiteindelijk de garantie vandaan komen. Voorlopig zal er een levensverzekering worden afgesloten. Tegelijkertijd wordt alles in het werk gesteld om de rechtspositie van directeur van een middelgrote kweekschool voor onderwijzers te verkrijgen. Dat lukt het bestuur enige tijd later.

De heer J.L.I. Knijff wordt benoemd. Hiermee treedt iemand aan die als leidinggevende in het buitengewoon onderwijs zijn sporen heeft verdiend. Knijff was ook redacteur van het Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs en had een serie artikelen over "lichamelijke gebrekkigheid als orthopedagogisch probleem" geschreven. Ook liet hij van zich horen door z'n pedagogisch-didactisch onderzoek, de zogenaamde prestatiepeiling (1948).

Met algemene steun wordt Knijff tot directeur benoemd per 1 januari 1967" (verslag 1966).

Hij zou tot 1974 blijven.

Op 23 februari 1967 start de commissie Vliegthart haar werkzaamheden. Het gaat om de opzet van een vernieuwde opleiding voor leraar in het buitengewoon onderwijs. De commissie bestaat uit de leden: De Jong, dr. Vliegthart, dr. Vlietstra, Penders, Leerkamp, Knijff en Erouwers.

De heer X. Doornbos, assistent bij prof. Vliegthart,

wordt bij het onderzoeksgedeelte van de werkzaamheden betrokken. Het aantal cursussen neemt toe. De werkzaamheden van directie en administratieve medewerkers verdubbelen zich.

Een eigen bureau in een eigen pand, het vraagt allemaal

veel geld. Omdat er geen systematiek voor subsidie en extra credieten is

moet alles aan Den Haag gevraagd worden. De ambtenaren hebben veel in de melk te brokkelen en de bewegingsvrijheid voor bestuur en directie is in feite zeer beperkt. Er worden heel wat tochten naar Den Haag ondernomen.

1967

De Commissie Vliegthart

begint z'n werk.

Perikelen rond de financiering

van de opleiding.

Geleidelijk aan komt er meer lijn in. De penningmeester, de heer J.L. van der Haven, heeft de handen vol aan overleg, planning van begrotingen, ramingen, verzoeken tot aanschaf van middelen.

Het Koninklijk Besluit op het Buitengewoon Onderwijs van 1967 regelt het voortgezet onderwijs aan zintuiglijk gehandicapte kinderen en aan lom-scholen. Dat heeft een uitbreiding van het aantal cursisten tot gevolg.

In 1968 kunnen op het bureau enkele administratieve medewerkers benoemd worden: mevrouw Jacobs, mevrouw Hamelaar en mevrouw De Koning.

Wat moet nu de specifieke leerstof zijn binnen de verschillende specialisatieleergangen?

1968

Deze vraag wordt praktisch opgelost. Men vraagt, een in de praktijk werkzame bekende en bewaarde docent om interessante kennis uit zijn vakgebied aan de onderwijzers

Curatoria voor de

specialisatie leergangen.

over te dragen. In het midden van de zestiger jaren blijkt deze formule niet meer te functioneren. Het bestuur benoemt curatoria: een gezelschap specialisten,

dat voor een bepaald type van buitengewoon onderwijs richtlijnen kan opstellen voor het leerplan van een specialisatiecursus. Zo ontstaan er in de zestiger jaren curatoria voor de gehoorstoordenopleidingen, de specialisatieleergangen voor lichamen gebrekkigen en ook voor leerkrachten van scholen voor zwakzinnige kinderen.

De wetenschappelijk adviseur, dr. W.E. Vliegthart, woont de besprekingen van de adviesraad meestal bij.

De curatoria (later zal gesproken worden van adviesraden) bewijzen hun nut tot in de zeventiger jaren.

ik den nog vier jaar
mesgari den school
de school is ver weg
nees is nog by me

Toen echter de opzet van het scholingsplan afgerond was en duidelijk geworden was welke leerstof in de verschillende basis- en specialisatieleergangen aan de orde diende te komen, werden de curatoria ontbonden. Alleen de adviesraad voor de Gehoorstoordenopleidingen bleef tot op de dag van vandaag bestaan.

Het Seminarium voor Orthopedagogiek had tot nu toe wisselende onderkomens voor de administratie. Omdat de werkzaamheden zich steeds meer uitbreidden zag het bestuur om naar een grotere ruimte in het centrum van het land. Naast een documentatie- en administratiecentrum moest het nieuwe onderkomen ook een beperkte ruimte voor het geven van lessen hebben. Men vond een pand te Bilthoven aan de Soestdijksestraatweg (plus-minus tien minuten van het station) en de heren De Jeu en Knijff krijgen een beperkt budget om het bureau in te richten.

1968

De nieuwe huisvesting

te Bilthoven.

In 1967 overlijdt de heer De Jeu. De ontstane vacature wordt niet opgevuld.

In de bestuursvergadering van november 1968 meldt de directeur, dat er een nota over de opleidingen is verschenen van de drie Pedagogische Centra: de Nota Dumont. In deze nota komen twee vragen aan de orde:

1968 - 1969

- Is het noodzakelijk dat alle activiteiten van opleiding en de bijscholing geïntegreerd worden in één opleiding? ■ Moet de opleiding te zijner tijd een fulltime opleiding zijn?

Het bestuur besteedt uitvoerig aandacht aan dit document, dat gereed is voordat de commissie Vliegthart haar rapport afgerond heeft.

Nota Dumont verschijnt.

Seminarium bestaat 40 jaar.

In de buitengewone bestuursvergadering op zaterdag 4 januari 1969 wordt het rapport van de commissie Vliegthart besproken. De directeur van de Katholieke Leergangen, de heer S. de Jong, is eveneens op deze vergadering aanwezig. Men is enthousiast over de teneur

AGENDA van het 40-JARIG JUBILEUM

der
Unie van Onderwijzers en Artsen, werkzaam bij het
Christelijk Buitengewoon Onderwijs.
te vieren op het Conferentieoord Woudschoten bij Zeist op
16, 17 en 18 October 1952.

Donderdag 16 October.
15.30 uur. Receptie. Deze zal ongeveer duren tot 5 uur.
16 uur. Het binnendruppelen van de 250 te verwachten gasten.
17-18 uur. Installatie van de deelnemers op de kamers.
18 uur. Feestelijke maaltijd (warm). Aan deze maaltijd nemen ook verschillende vertegenwoordigers van de onderwijzersorganisaties deel en is er gelegenheid tot spreken.
19.30 uur. Officiële opening van de conferentie.
Openingswoord door J. J. Dondorp.
Lezing: Het Selectieprobleem bij het B.L.O., door Dr D. A. van Krevelen. Privaat-Dozent te Leiden, schrijver van o.a. Speciele Kinderpsychiatrie.
Dagsluiting.

Vrijdag 17 October.
8.15 uur. Ontbijt, daarna morgenwijing.
10 uur. Lezing: De pedagogische beïnvloeding van de zwakzinnige, door Prof. Dr J. Waterink.
2.30 uur. Lezing: Het wezen van het begrip zwakzinnigheid i.v.m. de school voor debielen, door Dr R. Vedder.
7.30 uur. Gezellige avond.
Dagsluiting.

Zaterdag 18 October.
8.15 uur. Ontbijt, daarna morgenwijing.
10 uur. Lezing: De sociale aanpassing van de leerlingen der debielenschool aan het maatschappelijk leven, door N. Y. Vlietstra.
12 uur. Sluiting.

Hoewel er naar gestreefd zal worden voldoende tijd uit te trekken voor onderling gesprek, heeft het Bestuur gemeend, hier en daar toch wel een afwisseling te moeten brengen. Zo zullen verschillende demonstraties, verband houdende met ons werk, tussen de verschillende programma-punten gelast worden. Mededelingen hierover op de conferentie.

Voor de gezellige avond kunnen we reeds mededelen, dat een balletgroep „De lage landen bij de zee”, met leerlingen van een debielenschool een demonstratie zullen geven.

Maar er moet nog meer komen. Het Bestuur doet een dringend beroep op leden, scholen en afdelingen om de koppen bij elkaar te steken en iets gezelligs te bedenken. Opgeven bij de Voorzitter.

Geef U per omgaande op, wanneer U het nog niet gedaan heeft. Indien mogelijk gireer meteen en anders later. Maar geeft U allen op!

van het rapport. De grote lijnen worden vastgesteld en het bestuur besluit tevens niet meer deel te nemen aan het overleg over de Nota Dumont.

Besloten wordt het plan Vliegthart "zonder een begeleidende begroting van de kosten, door de besturen van de opleidingsinstituten te zenden aan de staatssecretaris" (verslag 1969).

Op 30 augustus wordt in de RAI in Amsterdam het 40-jarig jubileum herdacht. De staatssecretaris, Mr. Grosheide, spreekt daar over de toekomst van de opleidingen. Ook prof. Vliegthart, de heer De Jong en prof. dr. H. Oldewelt voeren het woord. Jules de Corte speelt tijdens de intermezzo's en Van der Have heeft de leiding van de jubileumbijeenkomst.

1970 Eindelijk pensio

Het heeft vele jaren van voorbereiding gekost, maar eindelijk is het zover: men kan in het pensioenfonds worden opgenomen. Een hele opluchting voor de boekhouding, de administratie en de vaste docenten.

De staatssecretaris van Onderwijs, mr. Grosheide had het op de jubileumviering al aangekondigd: er zal een begin gemaakt worden met de uitvoering van het plan Vliegthart. De opleidingen voor het Buitengewoon

1971 - 1972

Onderwijs zouden gefaseerd aan een innovatieproces kunnen

beginnen. De eerste fase van het plan voorziet in de aanstelling van twee stafdocenten bij de beide instituten. In 1971

wordt een advertentie geplaatst en op de bestuursvergadering van 6 november worden drie sollicitanten besproken. Het bestuur besluit met een van hen de besprekingen

voort te zetten en voor benoeming voor te dragen. Het Dagelijks Bestuur wordt gemachtigd de benoeming te regelen.

Op 12 januari wordt de heer H. Menkveld uit Emmen als eerste stafmedewerker benoemd. Hij zal per 1 mei in dienst treden. De benoeming vindt plaats als ambtenaar in de zin van de pensioenwet, de status van leraar is nog niet mogelijk. Pas wanneer de bekostigingsregeling in 1980 wordt

De eerste stappen o

naar verwezenlijk

van het plan Vlieger

Werkverband Oplei

Speciaal Onderw

Een nieuw pand te

ingevoerd krijgen de in dienst zijnde docenten de rechtspositie van leraar bij het voortgezet onderwijs.

Nu het opleidingsinstituut wat meer allure gaat krijgen wordt ook het bestuur een duidelijker afspiegeling van het afnemend veld. De Algemene Bond van Onderwijs Personeel krijgt een zetel, evenals de Vereniging Onderwijzers en Artsen en de Unie Christelijk Buitengewoon Onderwijs.

De samenwerking met de Katholieke Leer-
gangen is altijd onderhevig aan schommelingen. Tijdenlang gaat men binnen zeer algemene regels en afspraken z'n eigen gang. Zo ontstaan eigen tradities. Tijdens de intensieve samenwerking bij de totstandkoming van het rapport Vliegenthart blijkt de noodzaak om te komen tot een beter op elkaar afgestemd beleid. Dit wordt met name duidelijk bij de vernieuwde opleiding, waarbij de gelijkwaardigheid van de diploma's in het geding is. Op 17 januari 1972 vindt een gezamenlijke bespreking plaats. De agenda vermeldt: ■ Uitvoering van het rapport Vliegenthart, ■ Toelatingsbeleid van beide instellingen, ■ De vaststelling van vergoedingen en honoraria en ■ "de te treffen maatregelen met het oog op bezuinigingen" (verslag 1972).

De beide besturen slagen er in om een Werkverband Opleidingen Speciaal Onderwijs (WOSO) tot stand te brengen. De vergaderingen zullen jaarlijks wisselen en wanneer het secretariaat bij het ene instituut is ondergebracht, levert het andere instituut de voorzitter.

Een punt van moeizaam onderhandelen betreft de verdeling van het subsidiebedrag.

Moet dit wel fifty-fifty zijn, gelet op het beleid van voorgaande jaren en de studentenaantallen?

In 1973 passeert het subsidiebedrag voor de beide opleidingsinstituten gezamenlijk het bedrag van een miljoen! Alle uurdocenten krijgen de status van ambtenaar in de zin van de pensioenwet. Een hele verbetering.

In de gehele bestaansperiode van de beide opleidingsinstituten is de samenwerking tussen de Katholieke Leergangen te Tilburg en het Seminarium voor Orthopedagogiek over het algemeen genomen redelijk goed, hoewel er duidelijke verschillen van inzicht zijn. Het Katholieke zusterinstituut verwijt het Seminarium een expansionistische werkwijze. Het Seminarium opent elk jaar nieuwe cursussen en houdt zich niet uitsluitend aan de formule van de cursussen "nieuwe stijl"; ook de zogenaamde "oude stijl"-cursussen blijven populair en dus blijft het Seminarium die jaarlijks organiseren.

Ondanks de verschillen in stijl en cultuur is er toch gezamenlijk veel ontwikkelingswerk gedaan en in het optreden naar de Rijksoverheid is er altijd een goede werk- en taakverdeling. Een gezamenlijk optreden bij de jubileumvieringen en bij de opzet van de opleidingen Gehoorgestoorden levert veel succes op.

Gezamenlijk is ook een reactie opgesteld naar aanleiding van de Contourennota van de onderwijsminister Van Kemenade.

In Zeist, aan de Eikenlaan richt de heer Van der Jagt, voormalig directeur, zijn serre in als kantoor- en ontvangstruimte. Op dat moment zijn er al enkele honderden studenten.

In 1972 wordt het nieuwe pand aan de Utrechtseweg 103 te Zeist betrokken; er zijn dan ongeveer 400 studenten. De administratie wordt geleid door de heer J. de Gier, de heer A. Brouwer is de boekhouder. Er zijn drie administratieve medewerkers.

In 1975 wordt het aangrenzende pand nummer 101 door het bestuur aangekocht. Er is dan een mogelijkheid om de instituutsbibliotheek goed in te richten en de stafmedewerkers een eigen kamer te geven.

Er wordt werk gemaakt van de mogelijkheid die het ministerie heeft geboden om uitvoering te geven aan de eerste tranche van het plan Vliegenthart. In mei 1972 begint H. Menkveld zijn werk als stafmedewerker. Een kort beleidsplan als stramien voor zijn werkzaamheden ligt op tafel. Hij zal de cursussen die volgens een vernieuwde stijl worden opgezet leiden. Daarnaast draagt hij de organisatorische verantwoordelijkheid voor alle overige cursussen in Centraal-, Oost- en Noord-Nederland. Zijn hoofdtaak is het opzetten van de cursussen "nieuwe stijl". Twee van deze cursussen per stafmedewerker, dat is volgens het plan Vliegenthart het ideaal. In de cursussen zullen studenten goed begeleid moeten worden. Een hecht docententeam maakt centraal afspraken over het uit te voeren cursusbekleidsplan. Er wordt daarna in de cursussen meer volgens plan gewerkt, docenten raken meer betrokken bij het geheel van de opleiding.

1972 - 1973

De opleiding wordt professioneel.

De Stichting voor

Buitengewoon Onderwijs

krijgt nieuwe statuten.

Zo wordt er gewerkt aan een echte beroepsopleiding die strookt met de idealen van de voormalige Seminariumopleiding. Veel aandacht voor de praktische scholing is het devies. De stafmedewerker organiseert studiedagen en begeleidt excursies.

In 1973 wordt G. Bolkestein als tweede stafmedewerker voor Centraal- en West-Nederland aangesteld. Hij organiseert tevens landelijk de specialisatieleergangen voor "zeer moeilijk lerende kinderen". Menkveld neemt de lom- en mytyl-specialisaties voor zijn rekening. De directeur blijft verantwoordelijk voor de opleidingen Gehoorgestoorden.

In Leiden komt de experimentele basiscursus voor kleuteronderwijzeressen tot stand, opge-

zet door de heer Knijff. Ook de experimentele hoofdneleergang, die in samenwerking met de Vrije Universiteit is opgezet, is een succes. Uit de evaluatie blijkt dat de cursisten het een intensieve leergang vinden, die zeer goed toegesneden is op hun praktijk.

■ "Een van de belangrijke winstpunten is, dat bij de cursisten waardering is gekweekt voor het universitaire werk. De oud-cursisten zullen ongetwijfeld als ambassadeurs van een vernieuwd buitengewoon onderwijs optreden." (verslag 1973)

In korte tijd blijkt hoe de belangstelling en de studiemotivatie voor de opleiding toeneemt. Opvallend is de belangstelling vanuit het regulier onderwijs.

De gewijzigde aard van de werkzaamheden maakt een bijstelling van de statuten noodzakelijk, onder andere op het punt van de vertegenwoordiging van onderwijsorganisaties in het bestuur. De stichting wordt in zijn nieuwe opzet gedragen door de Algemene Bond van Onderwijs Personeel (ABOP), de pedagogische studiecetra (het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum (APS) en het Christelijk Pedagogisch Studiecentrum (CPS)), de Vereniging voor Onderwijzers en Artsen, de Bond van Neutraal Bijzondere Scholen, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en de Unie van Christelijk Buitengewoon Onderwijs.

Een verdeelsleutel voor de vertegenwoordiging ontbreekt. Bij een elftal bestuurszetels is dat niet eenvoudig. Het probleem wordt ondervangen met het creëren van een adviseursfunctie (verslag 1972).

De stichting bestaat 45 jaar. Er heerst bij het bestuur tevredenheid over de richting waarin de opleiding zich beweegt.

Werkverband

Loosel

1975

De Lochemse werkgroep.

Het ministerie wil praten over de plaats van de opleidingen Buitengewoon Onderwijs in het totale onderwijsbestel. De eerste besprekingen vinden in 1974-1975 plaats. De directeur krijgt het mandaat om in deze Lochemse werkgroep te participeren. Achteraf beschouwd heeft deze groep voorbereidend werk gedaan voor een later in het leven geroepen Commissie Opleidingen Speciaal Onderwijs (de C.O.S.O.). De

Een frontale aanval

Protestants Christelijke Bond van Onderwijsgenoten (P.C.B.O.) heeft bij monde van zijn voorzitter te kennen gegeven dat de opleidingen

uit protestants-christelijke hoek.

voor het Buitengewoon Onderwijs deel zullen gaan uitmaken van de reguliere onderwijzersopleiding. De heer Knijff wordt te verstaan gegeven:

Docentendag.

"uw instituut zal op termijn worden opgeheven".

Het bestuur besluit naar aanleiding van deze ferme toekomstvoorspelling de P.C.B.O. om opheldering te vragen.

Eindgesprek cursus nieuwe stijl.

Alles wordt uitgepraat en bijgelegd. Echter, de P.C.B.O. blijft streven naar een geïntegreerde opleiding en spreekt zich ook uit voor een eigen protestants-christelijke opleiding. Voorlopig is daar echter geen sprake van.

Op 21 september 1974 wordt de directeur de heer J.L. Knijff door een ernstige ziekte getroffen. Het bestuur besluit de directie te laten waarnemen door de twee in dienst zijnde stafmedewerkers. Bolkestein wordt benoemd tot waarnemend-directeur en Menkveld tot waarnemend-adjunct-directeur.

"De voorzitter wenst beiden geluk met dit besluit. Hij hoopt dat deze nieuwe structuur

vruchtbaar zal functioneren. Bolkestein dankt het bestuur mede namens Menkveld voor het "hopen gestelde vertrouwen" (verslag 1974). De nieuwe directie staat direct al voor de taak om vier nieuwe stafmedewerkers te werven. Want in de vergadering van 6 juni 1974 is het voornemen van de minister bekend gemaakt om per 1 augustus 1975 de beide instituten financiële ruimte te geven voor de uitvoering van de tweede fase van het plan Vliegenthart. Vliegenthart blijft voorlopig als wetenschappelijk adviseur aan. Deze uitvoering van de tweede fase betekent uitbreiding van de staf.

De sollicitatiecommissie stelt voor per 1 augustus 1975 te benoemen als stafmedewerkers: de heer A.H. van Kooten, de heer A. van Tol en de heer A. van Mourik. Nog een stafuitbreiding vindt plaats als de heer drs. J.H. Emck uit Eefde per 1 december 1975 wordt benoemd.

De directie heeft een concept-werkplan voorgelegd waarin ook een taakverdeling is opgenomen. De beide directieleden zullen de leiding en de organisatie hebben van de landelijke cursussen. Voor Bolkestein wordt dat de leiding van de cursussen voor blinden en zeer moeilijk lerenden. Menkveld neemt de cursussen lichamelijk gehandicapten en gehoorstoorden voor zijn rekening. Bolkestein is tevens verantwoordelijk voor de financiële en de algemene organisatie, terwijl Menkveld verantwoordelijk is voor de leerplanontwikkeling.

De directie publiceert een beleidsnota met betrekking tot de taken voor de nabije toekomst. Het werk kan voortvarend en met visie worden voorgezet en uitgebreid.

Het contact tussen docenten onderling moet verstevigd worden. Op de bestuursvergaderingen rapporteert de directie over docentendagen en regelmatig plaatsvindende docentenvergaderingen. Het doel van de landelijk georganiseerde docentendagen is informatie geven over het opleidingsbeleid en van gedachten wisselen over specifieke deelthema's als bijvoorbeeld de vrije studie-opdracht, de thema-studie, de scriptie etc. De resultaten van de

vernieuwde studie-opzet worden geleidelijk aan duidelijk.

Zo wordt voor de eindexamenkandidaten in Slot Zeist een afsluitend eindgesprek georganiseerd. In het eindgesprek komt men aan de hand van stellingen of kleine monografieën terug op ervaringen en inzichten uit de eigen studie. In aanwezigheid van bestuursleden, vertegenwoordigers van de inspectie, vrienden en collega's van de afgestudeerden en docenten reikt de directie de diploma's uit.

Het ministerie wil besprekingen beginnen over een nieuwe wijze van bekostiging. Op 9 augustus 1976 zal het gesprek op het departement beginnen. Besloten wordt dat er in WOSO-verband onderhandeld zal worden. De

1976 - 1977

heer Kusters zal de delegatie van het ministerie leiden. De bekostigingsbeschikking is na een aantal voorbereidende besprekingen in een concept-voorstel op de bestuurstaf gekomen. In de bestuursvergadering van 7 januari 1977 is de voltallige staf aanwezig om te

De bekostigingsbeschikking.

discussiëren over dit concept bekostigingsbeschikking. Een gewichtig document dat berekeningsfactoren en formules bevat voor de lerarenlessen, de functies van stafmedewerker, de studentenaantallen. Eindelijk een document dat de opleidingen een onderwijsrechtspatie geeft en het instituut een hechte

De Innovatie Commissie

Basisschool.

financiële basis. Een gedenkwaardige vergadering.

Bestuurswisselingen.

De door de minister ingestelde Innovatie Commissie Basisschool moet adviseren over de wenselijke vernieuwing in het basisonderwijs om tot een goede wetgeving te komen. In de discussienota's komt ook het speciaal onder-

en classe, nous avons fait des actions
en classe, nous avons fait des actions en
en classe, nous avons fait des actions
en classe, nous avons fait des actions en
en classe, nous avons fait des actions en
en classe, nous avons fait des actions en

wijs ter sprake. Er wordt gesproken over een gewenste integratie. Zowel bestuur als staf geven alle aandacht aan de drie groengetinte documenten. Ook over de commissie "Opleiding Remedial Teacher" wordt in de bestuursvergadering uitvoerig van gedachten gewisseld:

"Alvorens dieper op de materie in te gaan is het de wens van het bestuur een uitspraak te krijgen over de samenwerkingsvormen en een formulering omtrent de relatie" (verslag 1977).

Prof dr. P.A. de Ruiter, reeds lid van het bestuur sinds 1972 heeft erin toegestemd de opvolger van de heer J.L. van der Have te worden als voorzitter van het bestuur. Prof. dr. W.E. Vliegenthart is in 1975 overleden. In zijn plaats wordt drs. B. Fregeres wetenschappelijk adviseur van het bestuur. Drs. C.A. Meijer treedt toe en in 1976 wordt de heer G. Augustinus uit Delft penningmeester in de plaats van de heer Wehrmeijer. Vanwege zijn benoeming op het departement is de heer Zilverberg geen vertegenwoordiger meer van de Algemene Bond van Onderwijs Personeel (ABOP) in het bestuur. Zijn opvolger wordt de heer De Koning uit Nijmegen.

1978 - 1979 - 1980

Examenreglement,

scholingsplan en nascholing.

In de bestuursvergadering van maart 1978 wordt een nieuw examenreglement ter beoordeling aan het bestuur voorgelegd. Het wordt grondig besproken en na overleg met de Katholieke Leergangen vastgesteld. Nu moet de minister daarover zijn eendoordeel vellen. Nauw hiermee samen hangt het scholingsplan waarin de opleidingsdoelstellingen op grond van de taakanalyse van de functie van leraar bij het Speciaal Onderwijs zijn opgesteld.

De leraar is een relationist, dat wil zeggen, hij functioneert in relatie met de leerling, de leerlingengroep, met de ouders en met het multi-disciplinaire team. Wat daarvoor aan kennis, vaardigheden en houdingsaspecten nodig is wordt in zogenaamde lesblokken tijdens practica en colleges overgedragen. Aan het eind van elk lesblok legt een student een toets af in de volgende vakken: orthopedagogiek, orthodidactiek, sociale agogiek, psychologie en psychopathologie en encyclopedie van het Speciaal Onderwijs.

In de bestuursvergadering van mei 1978 is de gehele staf aanwezig om in samenspraak met de bestuursleden een visie op het scholingsplan te ontwikkelen. Ieder stafflid geeft bij de verschillende onderdelen van het scholingsplan zijn visie.

■ "De voorzitter zegt: Wederom is gebleken, dat het een goede gedachte is de gehele staf te laten deelnemen aan de jaarvergadering van het bestuur. Hij bedankt allen hartelijk voor het intensieve werk dat verricht wordt en ten doel heeft de relatie tussen opleiding en student te verbeteren. Hij spreekt de hoop uit dat directie en staf ook in het volgend seizoen de kracht mogen ontvangen om op de ingeslagen weg verder te gaan" (verslag mei 1979) ■

In 1980 wordt het scholingsplan aanvaard.

In de vergadering van 1 februari 1980 be-

Lokalisator.

steedt het bestuur alle vergadertijd aan de bespreking en de vaststelling van het door de staf ontworpen en samengestelde scholingsplan. De volledige staf is bij de plenaire bespreking aanwezig. Soms vindt men het plan te ambitieus. Enkele lesblokken bevatten te weinig concrete doelstellingen. Geeft het plan een reëel beeld van de te investeren tijd in een normbetrekking?

Is het scholingsplan wel voldoende open, kunnen de concrete wensen vanuit de schoolpraktijk wel in het schema opgenomen worden? Met andere woorden is er voldoende garantie voor een goede praktijkinbreng? Het valt op dat in het plan veel aandacht is besteed aan de vaardigheids- en attitudedoelstellingen. Is dat wel uitvoerbaar in de praktijk?

Hoe dan ook, het bestuur heeft waardering voor dit stafwerkstuk en de voorzitter wenst de gehele staf succes met de uitvoering van dit goede plan. Er kan nu planmatig en geordend gewerkt worden.

Reeds vanaf 1975 wordt op beperkte schaal

aan de nascholing gewerkt. De staf organiseert korte keuzecursussen met behulp waarvan de studenten binnen hun studie een persoonlijke voorkeur kunnen vormgeven. In het verlengde van deze keuzecursussen liggen de door de staf te verzorgen nascholingscursussen. De staf experimenteert met nascholing in dagstudie; alle stafleden hebben in deze experimentele nascholingscursus een eigen aandeel.

Via de hoofdinspecteur voor het buitengewoon onderwijs, de heer Holl, bereikt de directie het verzoek om medewerking te verlenen aan de her- en bijscholing van leerkrachten bij het buitengewoon onderwijs. Een programma moet vóór 1 juli 1978 gereed zijn. Het verzoek wordt in mei 1978 gedaan. De staf ziet in dit verzoek een uitdaging.

■ "De voorzitter concludeert, gelet op de discussie, dat positief geantwoord kan worden op het verzoek van de afdeling Scholing van het ministerie. Hij stelt de vraag hoe nu verder gehandeld moet worden. Het bestuur beslist dat de directie en staf in overleg met de wetenschappelijk adviseur een raamplan zal opstellen. Het Seminarium zal in deze een eigen weg gaan" (verslag 1978). ■

In het begin van de jaren tachtig vraagt de sector nascholing alle aandacht. Er is een door de overheid vastgesteld aantal thema's voor nascholingscursussen. Daarnaast kan ook ingegaan worden op nascholingsverzoeken van het veld. Het blijkt dat er een toenemende belangstelling is voor deze laatste categorie cursussen. Voor de nascholing is de toekomst gunstig.

Er wordt ook ingespeeld op de behoefte aan een afzonderlijke specialisatiecursus voor leraren lichamelijke opvoeding aan scholen voor Speciaal Onderwijs. In 1980 wordt in samenwerking met de Christelijke Academie voor Lichamelijke Opvoeding te Arnhem zo'n specialisatiecursus opgezet.

Deze cursus blijkt een succes, er wordt veel aandacht aan de praktische vorming geschonken en aan specifieke bewegingspedagogische thema's.

Reeds in de cursusverslagen uit de vooroorlogse periode worden excursies gemeld naar

Decroly in Brussel, de Broeders van Liefde in Antwerpen, een Behindertenzentrum in Hamburg en, hoe kan het anders, een bezoek aan Hanselmann in Zürich. Deze internationale oriëntaties nemen een grote vlucht in de periode vanaf 1960. Niet alleen het bezoek aan de DDR, een congres van "Dozenten an Pädagogische Hochschule" in Klagenfurt en de daaruit voortvloeiende congressen in Dorking, Helsinki, Kopenhagen en Madrid moeten worden vermeld. Het Seminarium draagt ook bij aan een internationale gedachtewisseling over opgeleid worden voor het buitengewoon onderwijs. Er worden jaarlijks twee seminars in België, verzorgd. Op het congres in Bad Marienberg van de Sonnebergconferenz refereert een der directieleden. Het is een greep uit de steeds nauwer wordende contacten met de internationale zorg voor gehandicapte jeugd. De banden tussen de beide WOSO-instituten en de universiteit van Dortmund worden door studentenuitwisselingen nauwer aangehaald. Ook de studentenbezoeken aan Reading en de uitwisseling van studenten met Deense opleidingsinstituten vormen een jaarlijks terugkerend hoogtepunt. Een hecht samenwerkingsverband met de opleidingen uit Dublin, Chester en Edinburg leidt in een reeks van jaren tot docentenuitwisselingen, studieweekenden in de deelnemende landen en tot uitwisseling van studieprogramma's.

De in ons land ontstane opleidings situatie blijkt bij vergelijking in menig opzicht positief uit te vallen. De buitenlandse belangstelling richt zich op de situatie bij ons, waarin een combinatie van praktijkwerk en deeltijdstudie uitvoerbaar blijkt te zijn. Een unieke situatie met grote voordelen, zo wordt geoordeeld.

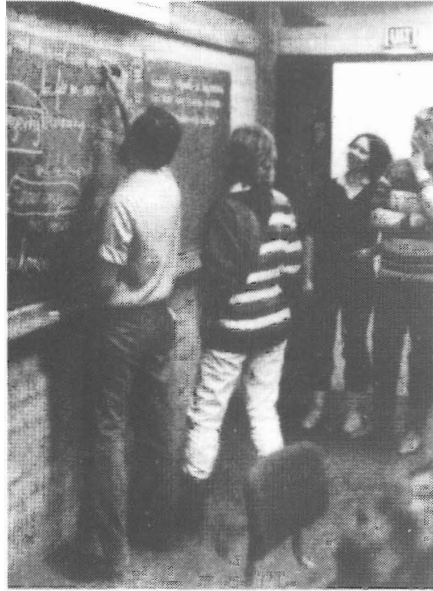
1978 - 1979 - 1980

Het Seminarium

over de grenzen

Cascadische versnelling

Op het departement liggen de plannen klaar om een Commissie Opleidingen Speciaal Onderwijs in het leven te roepen. Binnen 10 jaar na de aanvaarding van het plan Vliegthart wil de minister een reorganisatie van de opleidingen. Deze moeten een volwaardige plaats gaan innemen.

Ook zijn de inzichten over de plaats van het speciaal onderwijs gewijzigd. Dit onderwijs zal weliswaar altijd tot de noodzakelijke voorzieningen in onze samenleving behoren, maar de invloed ervan moet begrensd worden. Het regulier basis- en voortgezet onderwijs heeft een eigen opdracht om kinderen met problemen middels zorgbreedte-maatregelen te helpen.

De directeur van het Seminarium neemt zitting in een breed samengestelde Commissie. Prof. Rispen wordt voorzitter. Er zal regelmatig gerapporteerd worden over de stand van zaken.

De Nota Speciaal Onderwijs verscheen en daarin zet de minister zijn beleidsvoornemens

uiteen met betrekking tot de vernieuwingsplannen voor het speciaal onderwijs. Er zullen twee beleidssporen zijn: de scholing voor het basisonderwijs en de scholing voor het speciaal onderwijs. Het speciaal onderwijs heeft en behoudt een eigen plaats; de leraren moeten in een afzonderlijke vakstudie hun beroepsvoorbereiding krijgen.

De staf reageert in een eigen beleidsstuk op de nota Speciaal Onderwijs. Met name op het voorgestane beleid dat een aantal opleidingsconsequenties heeft. Alle docenten, adviesraden en studenten ontvangen het beleidscommentaar van de staf.

Mede vanwege allerlei nieuwe bewegingen op landelijk niveau, besluit het bestuur om zowel waarnemend als volwaardig lid van de Raad voor het Hoger Beroeps Onderwijs (HBO-raad) te worden. Voor dit lidmaatschap moet het WOSO rechtspersoonlijkheid hebben. Het WOSO moet dus een stichting worden. Statuten worden opgesteld. Hierbij is het punt: hoe kunnen we ons verantwoord als geheel naar buiten opstellen, zonder onze autonomie geweld aan te doen?

Na intensieve onderhandelingen komt men tot conceptstatuten. Het WOSO krijgt als stichting een stevige onderhandelingspositie. Dat blijkt voor de nabije toekomst van groot belang te zijn.

De beide opleidingsinstituten hebben ook overeenstemming bereikt over een gezamenlijke viering van het vijftigjarig bestaan. Men zal het land intrekken om via een productie van het Werktheater aandacht te vragen voor de positie van gehandicapte kinderen in de samenleving.

De bekostigingsbeschikking treedt in werking op 1 augustus 1979. De onderhandelingen over deze rechtspositie hebben precies vijf jaar geduurd. Nu ligt er een goede basis voor de rechtszekerheid en voor de vernieuwingsarbeid in de opleidingen.

Toepassing van het bepaalde in de beschikking vergt een ingrijpende verandering van personeelsadministratie, de subsidieberekening, de lessenformule voor leraren, de

rechtspositionele uitwerkingen in akten van benoeming etc. De bekostiging heeft een wettelijk kader gevonden, een mijlpaal in de 50-jarige opleidingsgeschiedenis.

Een tweetal stafmedewerkers kan op grond van de nieuwe bekostigingsregeling worden aangesteld per 1 augustus 1980. Het zijn de heren drs. N.E. Kropveld uit Hilversum en drs. K. den Boer uit Bovensmilde.

De specialisatie voor de opleiding voor de diploma's gehoorgestoorden A en B maakt, overigens na veelvuldig overleg met de interne opleidingen, reeds jarenlang deel uit van het totale opleidingspakket.

Gehoorgestoordenonderwijs.

Het is een heel specialistische opleiding voor een relatief beperkt veld.

De interne differentiaties voor het kleuterbasis- en voortgezet onderwijs aan dove, slechthorende en spraaktaalgestoorde kinderen vragen hoog gespecialiseerde docenten. Deze zijn niet altijd beschikbaar. Het gevolg is dat de opleidingskwaliteit wel eens te wensen overlaat.

De SOAB.

De verschillen tussen de opleidingen Gehoorgestoorden van de Katholieke Leergangen en die van het Seminarium zijn in een aantal gevallen groot. Daarom stelt het WOSO-bestuur een commissie in met als taak de opleidingen Gehoorgestoorden te harmoniseren. In 1982 brengt de commissie een rapport uit, waarin een aantal concrete aanbevelingen worden gedaan.

Andere specialisaties zijn de opleidingen voor leerkrachten werkzaam in het onderwijs aan zeer moeilijk lerende kinderen, zeer moeilijk opvoedbare kinderen, het speciaal bewegingsonderwijs en later de specialisatie voor leerkrachten voor zeer jeugdigen.

De Stichting Ambulante Zwakzinnigenzorg

(A.Z.) vraagt de Stichting voor Buitengewoon Onderwijs te bezien of er een mogelijkheid tot fusie is. Het bestuur beraadt zich in de vergadering van 4 juni 1982 over dit verzoek. Punten van overweging zijn: Wat voor voordeel is er voor het Seminarium in de overname van deze financieel niet sterke stichting? Kunnen we dit risico lopen? Komen de de doelstellingen van beide stichtingen wel overeen? Wordt de greep op het totale opleidingsgebied van de gehandicaptenzorg steviger? Wordt de kwaliteit van de opleidingen van de beide stichtingen beter?

Een overname van de Stichting A.Z. betekent dat de werkgelegenheid van een aantal goede docenten veilig gesteld wordt. Bovendien neemt het studentenaantal met ongeveer 1000 toe. De centrale administratie kan goed uitgebouwd worden en daar hebben beide stichtingen belang bij. Bovendien wordt het marktaandeel van onze Stichting voor Buitengewoon Onderwijs groter en dat is belangrijk nu door bezuinigingen het potentiële veld afbrokkelt.

Op donderdag 13 januari 1983 neemt het bestuur de beslissing een nieuwe stichting in het leven te roepen, onder de naam Ortho-Agogische Beroepsopleidingen.(SOAB) Het bestuur zal bestaan uit leden van het bestuur van de Stichting voor Buitengewoon Onderwijs, aangevuld met leden, die door het veld van de zwakzinnigenzorg aangewezen worden. De directie van het Seminarium, Bolkestein en Menkveld vormen het gedelegeerd bestuur van de nieuwe Stichting.

Er is veel durf en ondernemingszin voor nodig geweest om deze stap te zetten. De werkdruk neemt onevenredig toe, en de risico's zijn aanzienlijk. Maar een uitgebreid marktaandeel is een aantrekkelijk punt, naast de zekerstelling van een groot aantal arbeidsplaatsen.

Tot 1988 heeft de Stichting Ortho-Agogische Beroepsopleidingen bestaan. In dat jaar is de fusie met de Hogeschool Midden Nederland gerealiseerd. Thans maakt de Ortho-Agogische Beroepsopleidingen deel uit van het Instituut voor Sociale Beroepen van de Hogeschool Midden Nederland.

1981 - 1982 - 1983

Werktheater

Kath. Leergangen

curriculum 20 opleidingsplaatjes

Nauwelijks voorzien ligt er op de directietafel een document van het ministerie over beleidsvoornemens met het oog op ontwikkelingen in het Hoger Beroepsonderwijs.

1984 - 1985 - 1986.

Daar krijgen we mee te maken, zo weet de directie, maar vooreerst gaat alle aandacht uit naar de beleidsnotitie over de toekomst van de Opleidingen Speciaal Onderwijs. Hier is naar uitgekeken. Er moet beleid gemaakt worden

De Schaalvergroting-Taakverdeling

en Concentratie-operatie (STC).

na het rapport van de C.O.S.O. en de Nota Speciaal Onderwijs. Bovendien staat de interimwet op het Speciaal Onderwijs in de steigers, ook daarmee krijgt het Seminarium te maken. In de bestuursvergadering van 27 juni 1984 komt het Bestuur bijeen om de concept-beleidsnotitie te bespreken. Niemand is zich ervan bewust dat de S.T.C.-operatie, die tot doel heeft om tot schaalvergroting, concentratie en taakverdeling te komen in het Hoger beroepsonderwijs, roet in het eten gaat gooien. Door deze beleidontwikkelingen komen de voornemens met betrekking de Opleidingen Speciaal Onderwijs voor een deel in de lucht te hangen.

En honderdtal.

En tiental.

En Eenheid.

Fig. 6.

De nieuwe Opleidingen Speciaal Onderwijs komen onder de werkingssfeer van de Wet op het Hoger beroepsonderwijs. Dat betekent voor de beide instituten dat ze moeten gaan samenwerken met instellingen waar een sector Hoger Pedagogisch Onderwijs aan verbonden is. Het Seminarium wordt een instituut voor het Tweede Fase onderwijs dat voortbouwt op de eerste fase-opleidingen: de leraren-opleidingen voor het basis-en voortgezet onderwijs, respectievelijk de Pabo's en de Nlo's.

De vraag is echter bij welke instelling voor Hoger Beroepsonderwijs aangehaakt moet worden. Behalve dat de betreffende instelling moet beschikken over een Pabo en een Nlo moet deze instelling ook aanvaardbaar zijn voor zowel de Protestantische als de Algemeen Bijzondere denominatie binnen de stichting voor Buitengewoon Onderwijs. Men vraagt zich af of er wel aangehaakt moet worden bij één HBO-instelling, dat wil zeggen één vaste lokatie, terwijl het Seminarium cursussen verzorgt in twintig opleidingsplaatsen?

Vragen die tijdens de bespreking van de concept Beleidsnotitie op 27 juni 1984 naar voren komen en die in feite raken aan het voortbestaan van een degelijke opleiding. Duidelijk is dat het Seminarium z'n bestaan door middel van een fusie veilig moet stellen voor de toekomst. Vanaf het begin zijn er contacten met een werkgroep van hbo-instituten uit de regio Utrecht-Amersfoort. Daaruit is de Stichting Hogeschool Midden Nederland ontstaan. Het bestuur van het Seminarium besluit op 20 september 1985 tot "het voornemen te gaan fuseren met de Hogeschool Midden Nederland in Utrecht". Het voorgenomen besluit wordt aan de Medezeggenschapsraad voorgelegd. Deze heeft op 23 oktober z'n fiat aan de fusievoorstellen gegeven. Het officiële fusiebesluit wordt op 28 oktober 1985 genomen.

In maart 1986 treedt drs. J.G. Brandsma in dienst als stafmedewerker voor de nascholing.

Op 1 januari 1987 treden alle in dienst zijnde medewerkers van het Seminarium in dienst van de Hogeschool Midden Nederland.

1987 - 1988 - 1989.

De fusie een feit.

In februari 1987 neemt de directeur, de heer G. Balkestein, afscheid van het Seminarium. Hij wordt opgevolgd door H. Menkveld zijn mededirecteur die op 1 februari 1987 door het bestuur van de Hogeschool Midden Nederland wordt benoemd tot directeur van het Seminarium voor Orthopedagogiek. De Stichting voor Buitengewoon Onderwijs

Nieuwe directie.

handelt de nog lopende zaken af en besluit tot liquidatie in 1988. De bijna 60-jarige oplei-

dingstaak is in veilige handen gelegd.

Op 1-8-1988 treedt drs. F. de Vries in dienst als stafmedewerker voor het rayon Centrum en drs. R.H. Franke als stafmedewerker voor rayon Zuid-West.

Per 1 maart 1988 worden J.G. Brandsma en K. den Boer benoemd tot respectievelijk voorzitter van de directie en lid van de directie met de portefeuille financiën. Opnieuw worden twee stafmedewerkers benoemd: Mevrouw drs. M. Mildenberg voor de specialisaties en de heer drs. G.J. van Stralen voor de organisatie van de nascholing.

Door het uitvoeren van een administratieve reorganisatie en de automatisering van gedeelten van de administratie bleef het mogelijk om de landelijke structuur van de organisatie optimaal te laten functioneren.

Lijst van bestuursleden van de Stichting 1929-1988.

1929

1. **ds. J. Pierson**, voorzitter
2. **dr. A. van Voorthuysen**, rijksinspecteur
3. **A.J. Schreuder**, hoofd Instituut Klein Warnsborn, Arnhem
4. **J. de Graaff**, penningmeester, hoofd Christelijke Buitengewoon Onderwijs school, Den Haag
5. **P. de Boer**, nazorgambtenaar
6. **P.H. Schreuder**, secretaris, hoofd Openbare Buitengewoon Onderwijs school Den Haag
7. **dr. Ph.A. Kohnstamm**, waarnemend voorzitter (met een onderbreking tijdens de bezettingsjaren)

1933

8. **dr. J. Waterink** (hoogleraar V.U.)
9. **dr. D. Herderschêe**, schoolarts
10. **H.J. Jacobs**, vanaf 1935-1965 secretaris-penningmeester

1935

11. **dr. J. Barbas**, voorzitter (van 1935-1953)
12. **dr. C. van de Berg**, vertegenwoordiger ministerie Onderwijs en Wetenschappen

1938

13. **dr. I.C. van Houte**, rijksinspecteur
14. **J. Jüch**, directeur mr. Willem van den Berghstichting, Noordwijk

1946

15. **dr. R. Vedder**, zenuwarts
16. **G.J. van der Ploeg**, hoofd Chr. school voor B.O. Rotterdam
17. **W.A. van Liefland jr**, hoofd Openbare school voor B.O., Groningen

1947

18. **dr. N.Y. Vlietstra** regeringsvertegenwoordiger
19. **drs. H. Broeren** wordt regeringsvertegenwoordiger

1953

20. **dr. F.W. Prins**, hoogleraar Wageningen
21. **ds. J. Th. Meijer**, voorzitter

1954

22. **J.J. Dondorp**, vertegenwoordigt de Unie Christelijk Buitengewoon Onderwijs
23. **J. van Ketel**, vertegenwoordigt de Buitengewoon Onderwijs-groep van de Nederlandse Onderwijzersvereniging
24. **G. Leerkamp**, vertegenwoordigt de Vereniging Orthopedagogen en studenten wier arbeid orthopedagogisch gericht is
25. **P.G. Schreuder**, vertegenwoordigt de Vereniging Chr. Buitengewoon Onderwijs

1960

26. **dr. J.M. Langeveld**, hoogleraar Utrecht

1964

27. **J.G. Blok**, oud hoofd Z.M.O.K.-school, Amsterdam
28. **K. de Bloois**, hoofd Chr. School voor Z.M.O.K., Rotterdam
29. **J.L. van der Have**, dir. Chr. Instituut voor Doven Effetha, Voorburg
30. **J.W. Wehrmeijer**, dir, van der Woudenstichting Delft
31. **J.W. de Vries**, hoofd Slechthorendenschool Arnhem, secretaris
32. **dr. J. de Wit**, hoogleraar pedologie V.U. te Amsterdam
33. **dr. W.E. Vliegthart**, hoogleraar R.U. Utrecht, wetenschappelijk adviseur van het bestuur)

1972

34. **H.G. Antema**, namens O en A
35. **dr. P.A. de Ruyter**, namens CBO
36. **H. Silberberg**, namens de ABOP

1974

37. **J. van Zon**, sectie CBO van de PCO
38. **J. van der Schaaf**, namens de Nederlandse Vereniging voor Sociaal Pedagogische Zorg
39. **R.W.L. Mijnsen**, namens de Protestants Christelijke Vereniging Sociaal Pedagogische Zorg
40. **drs. C.A. Meijer**, directeur van een pabo

1976

41. **C.K. Hamelink**, rijksinspectie voor het buitengewoon onderwijs
42. **G.J. Augustinus**, blijft tot de fusiedatum in 1988 penningmeester
43. **drs. B. Fregerus**, wetenschappelijk adviseur

1977

44. **N.U. Siedsma**, Prot. Chr. Ver. Soc. Ped. Zorg
45. **R.W. de Koning**, ABOP

1980

46. **drs. G.A. Vette**, Protestants Christelijke Besturenraad
47. **D.R. de Ruyter**, sectie BO van de PCO
48. **P.C. de Jong**, Vereniging Bijzondere Neutrale Scholen.
49. **H. van der Duim**, Ned. Ver. voor Soc. Ped. Zorg
50. **H. Brouwer**, ABOP
51. **J. van den Burgh**, Prot. Chr. Ver. Soc. Ped. Zorg

Achtereenvolgens hadden de volgende personen de leiding, voerden de directie.

1929-1942	P.H. Schreuder	coördinator, studie leider
1940-1942	Prof. dr. R. Casimir	studie leider van de dagopleiding
1942-1967	C. de Jeu	part-time directeur
1950-1966	W. van der Jagt	eerst adjunct-directeur, later mededirecteur
1967-1974	J.L. Knijff	directeur
1974-1987	drs. G. Bolkestein	directeur

1974-1988	drs. H. Menkveld	eerst adjunct-directeur, later directeur
1988	drs. J. Brandsma	voorzitter directie Instituut Speciaal Onderwijs van de Hogeschool Midden Nederland.
1988	drs. K. den Boer	lid directie Instituut Speciaal Onderwijs.

De volgende bestuursleden hadden een dagelijks besturende taak.

voorzitter

1929-1932	ds. J. Pierson
1932-1053	ds. J. Barbas
1953-1968	ds. J.Th. Meyer
1968-1978	J.L. van der Have
1978-1985	prof. dr. P.A. de Ruyter
1985-1988	drs. C.A. Meyer

secretaris

1929-1935	P.H. Schreuder
1935-1965	H.J. Jacobs
1965-1972	J.W. de Vries
1972-1982	H.G. Antema
1982-1988	P.C. de Jong

penningmeester

1929-1932	P.H. Schreuder
1932-1936	J. de Graaff
1936-1965	H.J. Jacobs
1965-1968	J.L. van der Have
1968-1976	J.W. Wehrmeyer
1976-1988	G. Augustinus

Bibliografie

- * Boer, P. de. "Het behoud van zwakzinnigen in het gezin." in: Schreuder, P.H., Vos, G.J. en Herderschêe, D., ed. Gedenkboek omtrent de zorg voor en onderwijs aan zwakzinnigen. 's- Gravenhage, 1929.
- Bolkestein, G. en Menkveld H. Ontwikkelingslijnen naar Speciaal Onderwijs. Nijkerk, 1978.
- Bosma, C. Fokke Yntes Kingma (1813 - 1883). Een vergeten pionier van het speciaal onderwijs aan verstandelijk gehandicapten in Nederland, Tijdschrift voor Orthopedagogiek, (1989) 348 e.v.
- Bosma, C. en Kruger, W. Cornelis Elisa van Koetsveld; pionier van het buitengewoon onderwijs aan verstandelijk gehandicapten in Nederland. Een orthopedagogische dilettant? Tijdschrift voor Orthopedagogiek (1982) 323 e.v.
- * Bouman, H.K. De medische zijde van de opvoeding en het onderwijs der zwakzinnigen. Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs (1929) 154 e.v.
- * Broeren, H.W. Quo vadis, Buitengewoon Onderwijs. Tijdschrift voor Christelijk Buitengewoon Onderwijs (1963) 139 e.v.
- Groot, R. de en Weelden, J. van., ed. Van gisteren over morgen. Groningen, 1986.
- * Gunning, J.H. De betekenis van het onderwijs aan abnormalen voor de opvoeding en het onderwijs van normale kinderen. Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs (1929) 184 e.v.
- Van Gunst tot Recht. De zorg voor de gehandicapte in Europa, uitgegeven door de vereniging van orthopedagogen en anderen, wier arbeid orthopedagogisch gericht is. Ter gelegenheid van het zestigjarig bestaan. Groningen, 1965.
- * Houte, I.C. van. Het tweede internationale congres voor Heilpaedagogiek. Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs (1948) 25 e.v.
- * Inspecteur van het Buitengewoon Lager Onderwijs. Jaarverslagen 1921-1930, van den toestand van het Buitengewoon Lager Onderwijs.

- * Jacobs, H.J. e.a. ed. Gedenkboek, aangeboden aan dr. A. Voorthuysen bij zijn aftreden als inspecteur van het buitengewoon onderwijs. Den Haag, 1937.
- Kaan-Hoffmeijer, J.M. e.a., ed. Gedenkboek uitgegeven door de Vereniging van Orthopedagogen en anderen, wier arbeid orthopedagogisch gericht is ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan. Den Haag, 1953.
- * Klootsema, J. Misdeelde kinderen, Zutphen, 1903.
- * Klootsema, J. Opvoeding en observatie, Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs (1922) 161 e.v.
- * Koetsveld, C.E. van. Het idiotisme en de idiotenschool. Schoonhoven, 1856.
- * Liefland Jr., W.A. van. De school voor het afwijkende kind. 's-Gravenhage, 1948.
- * Liefland Jr., W.A. van. Het buitengewoon onderwijs in de zorg voor gehandicapten. Groningen, 1959.
- Menkveld, H. Over opleiden en opgeleid worden voor onderwijstaken binnen het speciaal onderwijs. M.O.-scriptie pedagogiek, 1974.
- Menkveld, H. en Mourik, A.T. van. Van buitengewoon naar speciaal (Orthvisies VIII), Groningen, 1980.
- * Het onderzoek van de toekomstige leerling van B.O.-scholen. Rapport van de Bond van Nederlandse Onderwijzers. Amsterdam, 1933.
- Richters, J.M.P. en Vlietstra, N.Y. Rondom het onderwijs aan gehandicapte kinderen. Groningen, 1970.
- * Schreuder, P.G. Over het maatschappelijk doel en de taak onzer scholen. Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs (1928) 86 e.v.
- * Schreuder, P.H., Vos, G.J. en Herderschêe, D., ed. Gedenkboek omtrent de zorg voor en onderwijs aan zwakzinnigen. 's-Gravenhage, 1929.
- * Schreuder, A.J. "Achterlijke kinderen" in: C.F.A. Zernike, ed. Paedagogisch woordenboek. Groningen, 1905.

ONZE KOLONIE.
OVERZICHT DER VERPLEGING IN 1928.

	Aantal kinderen	Aantal zomer-verplegdagen	Aantal winter-verplegdagen	Totaal	Verpleegduren van elk kind
<i>Amsterdam</i> (Vereen. Stichting Amsterdamsche Kolonieverpleging voor kinderen)	93	1221	2973	4194	6 weken. 3 ged. 2½ mnd. 1 ged. 3 mnd. 1 ged. 6 mnd.
<i>Rotterdam</i> (Vereeniging „Zorg voor het Achterlijke Kind”)	101	1162	2785	3947	51 ged. 1 mnd. 48 ged. 6 w. 2 ged. 3 mnd.
<i>'s-Gravenhage</i> (Vereeniging „Zorg voor het Achterlijke Kind”)	73	1411	992	2403	65 ged. 1 mnd. 7 ged. 2 mnd. 1 ged. 5 w.
<i>Haarlem</i> (Vereen. „Dr. W. G. Huetfonds”) (Nazorg)	17 1	82 —	437 77	519 77	1 maand
<i>Arnhem</i> (Ver. „Hulp aan Zwakz. kinderen”)	15	457	5	462	1 maand
<i>Groningen</i> (Centr. Vereen. ter behartiging van de belangen v. Zwakzinnigen)	10	300	70	370	1 maand
<i>Vlaardingen</i> (Vereeniging „Zorg voor het Achterlijke Kind”)	4	180	61	241	2 maanden
<i>Dordrecht</i> (Vereen. „Zwakzinnigenzorg”)	12	307	104	411	1 maand 1 ged. 1½ maand
<i>Utrecht</i> (Vereen. „Zwakzinnigenzorg”) (Vereen. Herstellingsoord voor spoor- en tramwegpersoneel)	4 3	93 182	29 89	122 217	1 maand 3 maanden
<i>Delft</i> (Centraal Genootschap)	2	62	—	62	1 maand
<i>Amersfoort</i> (Centraal Genootschap)	1	30	—	30	1 maand
<i>Rheden</i> (Vereeniging „Zorg voor het Achterlijke Kind”)	6	159	—	159	1 maand
<i>Alkmaar</i> (Zorg voor de leerlingen en oudleerlingen der Buitengew. school)	3	—	93	93	1 maand
<i>Schiedam</i> (Vereen. „Zwakzinnigenzorg”)	5	288	111	399	2 ged. 1 mnd. 2 ged. 2 mnd. 1 ged. 6 mnd.
<i>Apeldoorn</i> (Wilhelminastichting)	5	177	—	177	1 ged. 2 mnd. 4 ged. 1 mnd.
<i>Leeuwarden</i> (Vereen. „Zwakzinnigenzorg”)	2	44	—	44	1 maand 1 ged. 2 wk.
<i>Hilversum</i> (Vereeniging „Zorg voor het Achterlijke Kind”)	8	—	241	241	1 maand
Totaal . . .	365	6155	8067	14222	

- * Vlietstra, N.Y. Perspectieven in de wereld en opvoeding met betrekking tot het gehandicapte kind. Tijdschrift voor Orthopedagogiek (1964) 164 e.v.
- Vlietstra, N.Y.; De onderwijskundige en sociale zorg voor gehandicapte jeugd in Nederland. Alphen aan de Rijn, 1974.
- Voorthuysen, A. van. De eerste cursus voor voortgezette vakstudie der neutrale en protestantsch christelijke groepen. Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs (1930) 182 e.v.

De documentatie voorzien van een * is opgenomen in het archief van de Stichting Buitengewoon Onderwijs. Dit archief bevindt zich in het gebouw van het Instituut Speciaal Onderwijs te Zeist.

In dit archief zijn opgenomen:

- Jaargangen van tijdschriften op het gebied van het Speciaal Onderwijs, verschenen voor 1970.
  - Boeken op het gebied van het Speciaal Onderwijs, uitgegeven voor 1960.
  - Een aantal testmaterialen uitgegeven voor 1960.
  - Notulen van de bestuursvergaderingen van de Stichting Buitengewoon Onderwijs.
  - Een aantal scripties geschreven voor 1970 in het kader van de opleiding Buitengewoon Onderwijs.
- Wanneer u boeken of materialen kent of in uw bezit heeft, die in de bovenomschreven opzet passen, houden wij ons aanbevolen voor uw suggestie.

Het archief is voor belangstellenden toegankelijk op maandag en donderdag van 9.00 tot 17.00 uur, na telefonische afspraak. Dit geldt eveneens voor de bibliotheek van het Instituut Speciaal Onderwijs waarin de met een • gemerkte literatuur aanwezig is.